

Studia Issae I

Evidence for the Monumental Architecture of Issa and Its Spatial Disposition in the City

Studia Issae I.

Dokazi monumentalne arhitekture Ise i njezin prostorni raspored u gradu

Stanislav Ožujski Živkov
Karađorđeva 68
SRB - 26000 Pančevo

UDK: 7.036.5:72]658.23Issa
001.891.7 : Ise“1957“
303.094.4 :726.94
(210.5) :(262.3Jadran)
627.418:341.221.2(262.3Jadran)
725.94:(049.1)antička Issa
904:72(210.7 Vis)

Stručni članak / Scholarly article
Primljeno / Received: 27. 1. 2023.
Prihvaćeno / Accepted: 31. 7. 2023.

Arseni, in signum gratitudinis per hos annos

This first article in the Issa series presents the evidence for the existence of monumental architecture in ancient Issa. The evidence is drawn from a catalogue of known architectural elements of Hellenistic and Roman structures in Issa, along with a catalogue of monumental sculptures from the same location. For the first time, the architectural elements are analysed to reconstruct the architecture of the objects and their origins.

Keywords: Issa, Hellenistic architecture, Roman architecture, reconstruction.

Prvi članak u seriji o Isi (*Issa*) donosi dokaze o postojanju monumentalne arhitekture antičke Ise na temelju kataloga poznatih arhitektonskih elemenata helenističkih i rimskih građevina Ise, kataloga monumentalne skulpture iz Ise, te se prvi put analiziraju arhitektonski elementi kako bi se rekonstruirala arhitektura objekata i njihovo podrijetlo.

Ključne riječi: Issa, helenistička arhitektura, rimska arhitektura, rekonstrukcija.

Ancient Issa, located in the area of the present-day town of Vis,¹ was abandoned very early, and little is known about the later history of the ancient city.² The primary research on the urbanism of Issa was conducted in 1957, at a time when recent buildings had already covered a significant part of the southern part of the city. For future research, only limited areas were left unoccupied. The main outcome of that research, besides identifying the street network of the residential area and city walls, was the recognition of the communication line that delineated the area with public buildings to the south from the residential area to the north.³

The results of the aforementioned research were incorporated into the foundational study on ancient urbanism on the eastern coast of the Adriatic.⁴ However, until recently, apart from the excavations of two necropolises in Issa, there was no systematic archaeological research of the city core of ancient Issa. Only in recent years has research into the southeastern part of the residential area of Issa taken place. Despite the residential part of the city remaining abandoned and uninhabited for an extended period, complete building structures of public buildings – temples, forum buildings, basilica, and porches, all constructed along the coast – were gradually removed over the centuries. In most cases, only foundations remained, and unfortunately, a very small number of architectural elements from the demolished structures. While many were initially recorded, considerably fewer have been preserved.⁵

During various visits documented in historical sources, remains of several important structures were registered. However, it was not until the 18th and 19th centuries that more

Antička Isa (Issa), današnji grad Vis¹, napuštena je vrlo rano i malo je toga poznato o kasnijoj povijesti tog antičkog grada.² Glavno istraživanje urbanizma Ise provedeno je 1957. godine, kad su novije građevine već prekrile veći dio južnog dijela grada, a za buduća istraživanja ostala su samo ograničena neizgrađena područja. Međutim, glavni rezultat tog istraživanja, osim identifikacije mreže ulica stambenog područja i gradskih zidina, bilo je prepoznavanje komunikacije koja je razgraničavala područje s javnim zgradama na jugu od stambenog područja na sjeveru.³

Rezultati navedenog istraživanja uključeni su u osnovnu studiju antičkog urbanizma na istočnoj obali Jadranskog mora.⁴ No donedavno, osim iskopavanja dviju nekropola u Isi, nije bilo sustavnih arheoloških istraživanja urbane jezgre antičke Ise. tek u novije vrijeme započeta su istraživanja jugoistočnog dijela stambenog područja Ise. Iako je stambeni dio grada dugo vremena bio napušten i nenaseljen, cijele strukture javnih građevina – hramovi, zgrade foruma, bazilika, trijemovi, sve smještene uz obalu – uklonjene su tijekom stoljeća. U većini su slučajeva ostali samo temelji i, nažalost, vrlo mali broj arhitektonskih elemenata koji su pripadali razrušenim građevinama. Iako ih je mnogo registrirano, manje ih je sačuvano.⁵

Tijekom raznih posjeta zabilježenih u povijesnim izvorima, registrirani su ostaci nekoliko važnih struktura no tek su u 18. i 19. stoljeću objavljeni detaljniji opisi.⁶ Stariji opisi, zajedno s oskudnim rezultatima arheoloških iskopavanja, omogućili su identifikaciju nekoliko objekata monumentalne arhitekture Ise (sl. 1). Iako stambeni dio helenističke Ise na brdu Gradina nije bio naseljen nakon napuštanja grada i ostao je kasnije neizgrađen, situacija duž priobalnog dijela potpuno je drugačija.

1 The completion of this text would not have been possible without the sincere and friendly assistance of Ante Jurčević, PhD (Archaeological Museum in Split), Boris Čargo, MA (Archaeological Museum in Split), Miroslav Katić, PhD (Museum of Croatian Archaeological Monuments, Split), Arsen Duplančić (Archaeological Museum in Split), Prof. Manolis Korres, PhD (Committee for the Conservation of the Acropolis Monuments, Athens), Silvana Matković (Museum of Croatian Archaeological Monuments, Split), Vinka Glunčić Bužančić (Književni krug Split), Vanja Kovačić, PhD (Conservation Department in Split), Sanja Buble, PhD (Split), Goran Mladineo (Croatian Institute of History, Zagreb), Bojana Borić Brešković, MA (National Museum of Serbia, Belgrade), Veselinka Ninković (National Museum of Serbia, Belgrade), Prof. Aleksandar Kadrijević, PhD (Faculty of Philosophy, Belgrade), Ivana Abramović (City Library, Pančevo), Lucijan Roki (Puppet Theatre Split), Aleksandra Golubov, MA (Pančevo), Maria Dragojević (Vis), Lucija Penić (Vis) and finally Mrs. Anka Žitko (Vis) who, back in 1983, sent me a gift "Viški spomenici", which spellbound me.

2 Buškariol 2000, pp. 234-239.

3 Gabričević 1958, plan on p. 115, no. 11, p. 12.

4 Suić 2001, pp. 204-206.

5 The architectural elements may have been exported elsewhere to be reused as building material or were simply cut and repurposed during the construction of later structures in the city of Vis and Komiža, a possibility recently confirmed. Katavić et al. 2017, p. 742.

1 Priprema ovog teksta ne bi bila moguća bez iskrene i prijateljske pomoći dr. sc. Ante Jurčevića (Arheološki muzej u Splitu), mr. sc. Borisa Čarge (Arheološki muzej u Splitu), dr. sc. Miroslava Katića (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split), Arsen Duplančića (Arheološki muzej u Splitu), prof. dr. sc. Manolis Korresa (Odbor za obnovu spomenika Akropole, Atena), Silvine Matković (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split), Vinke Glunčić Bužančić (Književni krug Split), dr. sc. Vanje Kovačić (Konzervatorski odjel Split), mr. sc. Sanje Buble (Split), Gorana Mladinea (Vis), mr. sc. Bojane Borić Brešković (Narodni muzej Srbije, Beograd), Veselinke Ninković (Narodni muzej Srbije, Beograd), prof. dr. sc. Aleksandra Kadrijevića (Filozofski fakultet, Beograd), Ivane Abramović (Gradska biblioteka Pančevo), Lucijana Rokija (Gradska kazalište lutaka, Split), mr. sc. Aleksandre Golubov (Pančevo), Marie Dragojević (Vis), Lucije Penić (Vis), te napokon gđe Anke Žitko (Vis) koja mi je 1983. godine poslala dar *Viški spomenici* koji me očarao.

2 Buškariol 2000, str. 234-239.

3 Gabričević 1958, tlocrt na str. 115, br. 11, str. 12.

4 Suić 2001, str. 204-206.

5 Moguće je da su arhitektonski elementi izvezeni drugamo i iskorišteni kao građevinski materijal ili su jednostavno rezani i ponovno upotrijebljeni tijekom izgradnje raznih kasnijih građevina u gradu Visu i Komiži, što je nedavno potvrđeno, Katavić et al 2017, str. 742.

6 Kirigin 1999, str. 408-417.

Figure 1.

Aerial view of the southern part of ancient Issa. (1: Hellenistic necropolis Martvilo with the remains of the Roman bathhouse. 2: The so-called "Yellow House" and the remains of the ancient structure to the north. 3: Eastern bathhouse. 4: Site of Zanella's excavations of the basilica and the temple. 5: The site of the former sardine factory Kanarija with the remains of the temples under the present-day disco club. 6: The area of Capitolium. 7: The site of present-day excavations of the southeast corner of the residential area of Issa. 8: Hellenistic and Roman necropolis of Vlaška Njiva) (Source: Google Earth)

Slika 1.

Pogled iz zraka na južni dio antičke Ise (1: Hellenistička nekropola Martvilo s ostacima rimskih termi. 2: Takozvana Žuta kuća i ostaci antičke građevine sjeverno od nje. 3: Istočne terme. 4: Lokacija Zanellinih iskapanja bazilike i hrama. 5: Mjesto pretpostavljenog hrama (prostor bivše tvornice sardina - Kanarija). 6: Područje kapitolija. 7: Mjesto današnjih iskopina južnog dijela stambenog područja Isa. (Izvor: Google Earth)

detailed descriptions were published.⁶ The older descriptions, combined with the limited results of archaeological excavations, facilitated the identification of several monumental structures in Issa (Fig. 1). Although the residential area of Hellenistic Issa located on Gradina Hill remained uninhabited and undeveloped after the city's abandonment, the situation along the coastal part of the city contrasts starkly. The proximity to the shore led to the systematic destruction of monuments that were used as a source of building material. This was followed by land clearing for agricultural use, and the process of destruction concluded with the overbuilding of new structures. Consequently, researching the ancient monu-

Blizina obale rezultirala je sustavnim uništavanjem spomenika koji su korišteni kao izvor građevinskog materijala, nakon čega je uslijedilo čišćenje terena za poljoprivrednu upotrebu. Proces uništenja dovršen je nadogradnjom novih građevina. Stoga je istraživanje antičkih spomenika Ise izazovno jer kasnije nadogradnje i poljoprivredna upotreba otežavaju mogućnost istraživanja najnižih slojeva terena gdje se nalaze ostaci sustavno dekonstruiranih antičkih zgrada.⁷ Nažalost, taj je proces trajao

7 Tu situaciju potvrđuju crteži Apolonija Zanelle koji pokazuju da su temelji građevina duž južne strane Foruma djelomično otkriveni ispod ceste uz more, a djelomično ispod susjednih zemljišta na sjeveru. Tlocrti koje je Zanella izradio čuvaju se u arhivu Dyggve u Konzervatorski odjel u Splitu. Vidi Kirigin 1999.; Čargo 2023, str.

6 Kirigin 1999, pp. 408-417.

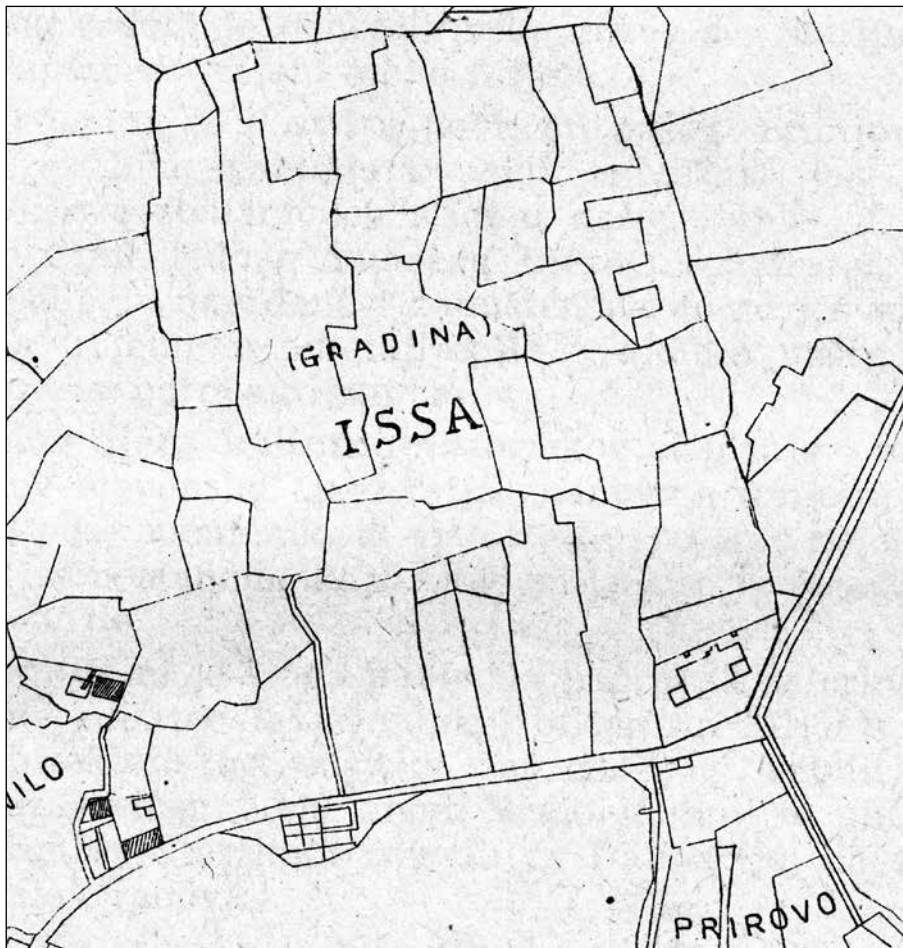

Figure 2.
Old cadastral plan of Gradina (Source:
Abramić 1949)

Slika 2.
Stari katastarski plan Gradine (Izvor:
Abramić 1949)

ments of Issa is challenging due to later overbuilding and agricultural use hindering the exploration of the terrain's lower layers, where remnants of systematically dismantled ancient buildings may be found.⁷ Unfortunately, this process lasted almost to the end of the 20th century. Consequently, all that remains of the ancient structures, following these activities, of Issa are the foundations of monuments preserved deep beneath the present-day surface.

Fortunately, the present cadastral division of plots partially preserves the ancient communications (Fig. 2). Additionally, the coastal area of the ancient city is now partly submerged due to the gradual sinking of the eastern Adriatic shoreline. The remains of the shoreline and the ancient harbour are clearly visible in the submerged area. Very little has been published about

gotovo do kraja 20. stoljeća. Shodno tome, sve što je preostalo od antičkih građevina Ise nakon tih aktivnosti temelji su spomenika očuvani duboko ispod sadašnje površine.

Srećom, današnja katastarska podjela parcela djelomično zadržava antičke komunikacije (sl. 2). Osim toga, priobalno područje antičkog grada danas je djelomično potopljeno zbog postupnog spuštanja obalnog pojasa istočne obale Jadrana. Na tom potopljenom dijelu vidljivi su ostatci obalne linije i antičke luke. Vrlo je malo objavljeno o arhitektonskim elementima antičke Ise, koji su samo usputno spomenuti. Nadalje, zbog vojne izolacije do 1990. godine nije bilo arhitektonskih istraživanja ni tehničkih mjerenja monumentalne arhitekture Visa.⁸

Za razliku od redovite metodologije koja se koristi za teo-

7 This situation was verified by Appolonio Zanella's drawings, which reveal foundations of structures along the Forum's south side beneath the seashore road and adjacent land plots to the north. Zanella's plans are preserved in the Dyggve Archive of the Conservation Department in Split. See Kirigin 1999; Čargo 2023, pp. 247–248; Čargo 2021a, pp. 246, 248.

247-248; Čargo 2021a, str. 246, 248.
8 Nema arhitektonskih crteža spomenika grada Visa u zbirci Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu (informaciju ustupila dr. Irena Šimić) i nije bilo nikakvih arhitektonskih crteža u zbirci bivšeg Jugoslavenskog instituta za zaštitu spomenika, koji se danas čuva u Arhivu Jugoslavije (informaciju ustupio g. Milan Medaković, Arhiv Jugoslavije).

the architectural elements of ancient Issa, which are only mentioned in passing. Furthermore, due to military isolation before 1990, there were neither architectural surveys nor the technical measurements of the monumental architecture of Vis.⁸

In contrast to the standard methodology used for theoretical architectural reconstruction, which is typically applied after the discovery of the lowest structures of a building and attributing various architectural fragments to them, the case of Issa required the use of an opposite methodology. In this instance, the existing architectural elements were studied, and based on their characteristics, the kind of structure where these elements might have belonged was identified. To facilitate this for the purpose of this paper, a catalogue of registered and existing architectural elements of ancient Issa was prepared, and various published reports and available photographs and plans were examined. Unfortunately, the publication of ancient architectural elements from Issa is rather concise. The initial mentions of architectural elements were made by Ljubić,⁹ followed by Zanella,¹⁰ Brunšmid,¹¹ Novak,¹² Nikolanci,¹³ Kirigin,¹⁴ and Čargo.¹⁵ The only known collection of the architectural elements from ancient structures was part of the archaeological collection of the notable Vis family Dojmi. Until recently, it was believed that it was stolen during World War II. However, the placement of these architectural elements was unclear owing to local tradition that indicates two locations where the spolia were exhibited: the Giardino and the Palm Tree Nursery. The confusion arose because the original location of the Palm Tree Nursery was beside the coast, on the site of the present-day Wine Association building, and it was later moved further south, on the side of the road to Komiža. The triangular park, now part of a larger park, was initially known as the Giardino. The identification of the original location of the Palm Tree Nursery became possible when this author was consulted for the original location of the former Orthodox Church in Vis Harbour.¹⁶

retsku arhitektonsku rekonstrukciju, koju se primjenjuje nakon otkrića najdubljih struktura građevine i kojoj se pripisuju razni arhitektonski fragmenti, u slučaju Ise bilo je nužno koristiti suprotnu metodologiju – proučavati sačuvane arhitektonske elemente i prema njihovim obilježjima identificirati vrstu građevine kojoj su ti elementi nekoć mogli pripadati. Iz tog je razloga za ovaj rad bilo nužno pripremiti katalog registriranih i postojećih arhitektonskih elemenata antičke Ise, te konzultirati razna objavljena izvješća, dostupne fotografije i tlocрте. Nažalost, malo je toga objavljeno o antičkim arhitektonskim elementima iz Ise. Neke elemente arhitekture prvi put spominju Ljubić,⁹ zatim Zanella,¹⁰ Brunšmid,¹¹ Novak,¹² Nikolanci,¹³ Kirigin¹⁴ i Čargo.¹⁵ Jedina poznata zbirka arhitektonskih elemenata antičkih građevina bila je dio arheološke zbirke ugledne viške obitelji Dojmi i donedavno se smatralo da je ona ukradena tijekom Drugog svjetskog rata. Nažalost, nije bilo jasno gdje su ti arhitektonski elementi zapravo bili smješteni jer je postojala lokalna tradicija dviju lokacija gdje su se spoliji nalazili: u Đardinu i rasadniku palmi. Međutim, do zabune je došlo jer je izvorna lokacija rasadnika palmi bila uz obalu, na mjestu današnje zgrade Udruge vinara i vinogradara, te je poslije premještena dalje prema jugu, uz cestu prema Komiži. Trokutasti park, sad dio većeg parka, izvorno je bio poznat kao Đardin. Identifikacija izvorne lokacije rasadnika palmi bila je moguća jer je potpisani bio konzultiran za izvornu lokaciju bivše pravoslavne crkve u viškoj luci.¹⁶

Međutim, slučajno i vrlo značajno otkriće nekoliko arhitektonskih elemenata tijekom iskopavanja kanalizacije 1996. godine, blizu pristaništa u gradskoj luci upućuje na to da su ti elementi najvjerojatnije bili dio zbirke Dojmi. Nasumični položaj elemenata pokazuje da su oni jednostavno bačeni u more tijekom čišćenja obližnje lokacije. a to je prije spomenuto mjesto bivšeg rasadnika palmi, na čijem je mjestu danas zgrada Udruge vinara i vinogradara. Činjenica da se ovaj rasadnik,¹⁷ nalazi u blizini mjesta gdje su otkriveni spomenuti spomenici ukazuje na to da su oni možda potekli iz njega (sl. 3). Usto, nekoliko je arhitektonskih elemenata slučajno otkriveno tijekom uništenja jugozapadne nekropole Ise, dok su ostali spomenuti

8 No architectural drawings of Vis city monuments are present in the collections of the Institute for Art History in Zagreb (confirmed by Irena Šimić) or in the former Federal Institute for Monument Protection collection, now housed in the Archive of Yugoslavia (confirmed by Milan Medaković, Archive of Yugoslavia).

9 Ljubić 1860, pp. 265–266.

10 See note 6.

11 Brunšmid 1901, pp. 89–90.

12 Novak 1955.

13 The architectural elements transferred from the Dojmi Palace on Vis to the Archaeological Museum in Split in 1947 are listed in the Museum E Catalogue. Select pieces were published in Nikolanci 1969.

14 Kirigin 1985; Kirigin 1999, pp. 418–426.

15 Čargo 2002, pp. 407–422.

16 Prof. Aleksandar Kadjević inquired about the description of the building surrounding what used to be the Orthodox Church in Vis, noting a monumental walled enclosure with entrance gates behind the church apse in the photograph. Goran Mladineo provided in-

9 Ljubić 1860, str. 265-266

10 Vidi bilj. 6.

11 Brunšmid 1901, str. 89-90.

12 Novak 1955.

13 Arhitektonski elementi koji su premješteni u Arheološki muzej u Splitu 1947. godine iz palače Dojmi na Visu zabilježeni su u muzejskom katalogu E. Neki od njih su objavljeni u Nikolanci 1966.

14 Kirigin 1985; Kirigin 1999, str. 418-426.

15 Čargo 2002, str. 407-422.

16 Prof. dr. sc. Aleksandar Kadjević zatražio je opis objekta koji okružuje pravoslavnu crkvu u Visu jer je u trenutku nastanka fotografije iza apside crkve bio vidljiv monumentalni ograđeni prostor s ulaznim vratima. Dr. sc. Goran Mladineo objasnio je kronologiju rasadnika palmi na Visu.

17 Kirigin 1999.

Figure 3.
Vintage aerial photograph of Vis, before 1933. The triangular city park of “Giardino” to the left, with the Palm Tree Nursery in the middle, where the architectural elements were probably displayed (Source: S.O. Živkov collection)

Slika 3.
Stara zračna fotografija Visa, prije 1933. Lijevo je trokutasti gradski park Đardin, s rasadnikom palmi u sredini, gdje su arhitektonski elementi vjerojatno bili izloženi (Izvor: Zbirka S. O. Živkov)

However, the accidental and highly significant discovery of several architectural elements in 1996 during the sewage digging near the dock in the city port strongly suggests that these elements were likely part of the Dojmi collection. The random positioning of these elements indicates they were simply thrown into the sea while a nearby location was being cleared, i.e., the location of the former Palm Tree Nursery, now occupied by the Wine Association building. The fact that this nursery¹⁷ is in close proximity to where the architectural elements were discovered suggests that they might indeed have originated from it (Fig. 3). Additionally, a few architectural elements were accidentally discovered during the devastation of the southwest necropolis of Issa, while others that were mentioned in literature were subsequently lost.

u literaturi kasnije izgubljeni.

Nažalost, katalog dosad otkrivenih arhitektonskih elemenata nikad nije objavljen, a nije bilo ni pokušaja njihova proučavanja, iako bi u nekim slučajevima bilo moguće provesti djelomičnu rekonstrukciju arhitekture spomenika, te zahvaljujući tome možemo zaključiti kojem su tipu građevina izvorno pripadali. Situaciju dodatno komplicira činjenica da su neki od arhitektonskih elemenata vrlo dugo bili odbačeni ili su bili ponovno iskorišteni u novijim gradnjama, zbog čega su pogrešno interpretirani¹⁸ što je rezultiralo dodatnom pomutnjom. Tek su novija istraživanja, koja su uključivala mjerenja očuvanih arhitektonskih elemenata, analizu njihovih važnih karakteristika, uključujući tragove klinova, kao i arhitektonsko proučavanje

sights into the chronology of the Palm Tree Nurseries in Vis.
Kirigin 1999.

17

18 Kirigin netočno dorski kapitel identificira kao bazu stupa, Kirigin 1999, str. 411. Ispravnu interpretaciju donosi Čargo 2021a, str. 72-73, sl 9.

Figure 4.
Supporting Roman wall with recesses, visible is the well-preserved base of the wall without any traces of structures to the south
(Source: Archive Dyggve, negative D-1284)

Slika 4.
Potporni rimski zid s nišama, vidljiva je dobro očuvana baza zida bez ikakvih tragova građevina prema jugu (Izvor: Arhiv Dyggve, negativ D-1284)

Unfortunately, the catalogue of the architectural elements discovered thus far has never been published, nor have there been any attempts to study them, even though, in some cases, it would be possible to conduct a partial reconstruction of the monuments' architecture, which could help determine the type of structures to which they originally belonged. Complicating matters further, some architectural elements were left aside for very long periods or were reused in recent building endeavours, leading to misinterpretations¹⁸ and further confusion. It is only in recent research, which included measuring the preserved architectural elements, analysing their impor-

elemenata i tipologije grčke i rimske arhitekture, omogućila jasnije razumijevanje arhitekture davno izgubljenih antičkih građevina koje su nekoć krasile Isu. Gradska jezgra antičke Ise bila je mnogo veća u antici, što se može zaključiti po nekadašnjoj antičkoj obalnoj liniji, kao i ostacima rimske luke koji su jasno vidljivi ispod površine mora.

S druge strane, danas nije u potpunosti jasno koliko se rimsko proširenje grada proširilo oko helenističke jezgre Ise. Najnovija istraživanja oko crkve Sv. Duha upućuju na pretpostavku da se sjevernije od crkve nalazila još jedna isejska nekropola.¹⁹ Otkriće rimskih mozaika blizu zgrade Udruge vinara i vinogradara uz cestu prema Komizi jasno ukazuje da je u ovom području nekoć široo antički grad s luksuznim rezidenci-

18 Kirigin incorrectly identifies the Doric capital as the column base, Kirigin 1999, p. 411. The correct identification was made by Čargo 2021a, pp. 72-73, fig. 9.

19 Na podatku zahvaljum Borisu Čargu.

tant features including dowel marks, and conducting an architectural study of the elements alongside the typology of the Greek and Roman architecture, that a clearer understanding of the architecture of the long-lost ancient buildings that adorned the city of Issa has emerged. The city core of ancient Issa was considerably larger in antiquity, as evidenced by the former ancient shoreline and the remains of the Roman harbour, clearly visible under the sea.

On the other hand, today, it is not entirely clear how extensively the city expanded around the Hellenistic core of Issa during the Roman age. The latest research conducted around the St. Spirit church suggests that another Issan necropolis was located north of the church.¹⁹ The discovery of Roman mosaics near the former Vis winery plant next to the road to Komiza strongly suggests that a Roman city with luxurious residences once spread in this area. Another unresolved question is the extent of the spread of the ancient city up the slopes of Bandirica Hill.²⁰ Although the top of Bandirica Hill was utilised for military purposes until 1991, there is still a possibility that the lowest remnants of ancient structures could be preserved.²¹ It is also important to note that in Issa, it was a common practice to replace Hellenistic structures with Roman ones. The Roman bathhouse was constructed over a section of the Hellenistic necropolis, and the grand Doric temple on Kanarija was replaced by the Roman Augusteum.²²

Possibly the most significant confusion in the history of research of Issa arose from an unlikely association of the votive inscription of Q. Numerius Rufus²³ with a nearby retaining wall on the same lot, which was identified as a portico without any archaeological evidence. Gabričević²⁴ clarified the true function of the structure, recognising it as a supporting wall of a terrace.²⁵ This interpretation was confirmed in 1995 when a trench excavation in front of a recess revealed that the Roman wall was, in fact, built in front of the Greek one. This discovery indicated that the wall was simply part of the Roman remodelling of the area.²⁶

The confusion stemmed from the assumption that a portico once stood somewhere in the area without any known

jama. Još nije razjašnjen doseg do kojega se antički grad protezao po obroncima brda Bandirica.²⁰ Iako se vrh Bandirice koristio u vojne svrhe do 1991. godine, još postoji mogućnost da su najdublji ostaci antičkih građevina očuvani.²¹ Također je važno napomenuti da je u Isi uobičajena praksa bila zamjena helenističkih građevina rimskima. Rimske terme izgrađene su na dijelu helenističke nekropole, a veliki dorski hram na Kanariji zamijenjen je rimskim augusteumom.²²

Možda najveću pomutnju u povijesti istraživanja Ise uzrokovalo je ne baš vjerojatno povezivanje votivnog natpisa Q. Numerius Rufus²³ s obližnjim potpornim zidom na istoj parceli koji je bez ikakvih arheoloških dokaza identificiran kao portik. Pravu funkciju građevine predlaže Gabričević²⁴ te taj dio identificira kao potporni zid terase.²⁵ Ta je interpretacija potvrđena 1995. godine, kad je iskapanjem otkriveno da je rimski zid bio sagrađen ispred grčkog zbog čega se zaključuje da je taj zid bio sastavni dio rimskog preuređenja tog prostora.²⁶

Pomutnja je proizlazila iz činjenice da je negdje u tom području nekoć stajao portik bez ikakvih poznatih detalja o njegovoj lokaciji, obliku i dimenzijama. Međutim, ostaci potpornog zida s nizom niša, koji se nalazio duž sjeverne strane forumskog zrcala, bez ikakvih su dokaza identificirani kao dio hipotetskog portika. Nadalje Kirigin zaključuje da je odsutnost bilo kakvih arhitektonskih ostataka ispred zida s nišama posljedica poljoprivredne upotrebe parcele unatoč činjenici da je na dvije fotografije u arhivu Dyggve u Splitu jasno vidljivo da je baza potpornog zida i dalje očuvana, da nema nikakvih dekoracija ni tragova uništenih građevina uz potporni zid. Time se potvrđuje da nikad nije postojala nikakva struktura portika na jugu (sl. 4). Nažalost, taj nedokučivi portik našao je svoje mjesto u svim kasnijim publikacijama o urbanizmu Ise.²⁷

Iz povijesnih izvora i ranijih opisa poznato je da su u Isi postojale sljedeće zgrade: kazalište, portik koji je obnovio Q. Numerius Rufus, kampus koju je sagradio Druz i hram koji je vjerojatno posvetio Nevije Kandid, a čije je ostatke Karamaneo vidio i opisao. Uz to, Karamaneo je opisao i terme. Osim toga, iz ranije dokumentacije arheoloških iskopavanja na kraju 19. stoljeća poznato je da je postojao barem još jedan hram, kao i

19 Information provided by Boris Čargo.

20 Čargo 2010b.

21 Bandirica Hill, once a part of the military infrastructure of the former Yugoslav Army, remains potentially hazardous due to past minefields. Despite claims of de-mining, no archaeological surveys have been conducted on its upper portion.

22 The coexistence of architectural fragments from both Doric and Roman structures in the same location provides clear evidence of the succession of the structures.

23 CIL III, 3078: Q NVMERIVS Q F VEL RVFVS LEG PATRON PORTIC RE-FICIVND DE SVA PECUN COER IDEMQVE PROB.

24 Gabričević 1968, pp. 23–24.

25 This supporting wall is still extant towards the west. Their location is documented in Gabričević 1958, p. 115, no. 11, 12.

26 Čargo 2002, pp. 414–416, Figs. 10, 11.

20 Čargo 2010b.

21 Brdo Bandirica bilo je dio vojnog sustava bivše Jugoslavenske vojske koja je ostavila brdo miniranim. Iako je brdo navodno očišćeno od mina, na gornjem dijelu nikada nisu provedena arheološka istraživanja.

22 Prisutnost arhitektonskih fragmenata, kako dorskih tako i rimskih građevina, praktički na istom mjestu jasan je dokaz sukcesije građevina.

23 CIL III 3078: Q NVMERIVS Q F VEL RVFVS LEG PATRON PORTIC RE-FICIVND DE SVA PECUN COER IDEMQVE PROB.

24 Gabričević 1968, str. 23–24.

25 Takav potporni zid još je očuvan dalje prema zapadu. Lokacija ovih dijelova prikazana je u Gabričević 1958, str. 115, br. 11, 12.

26 Čargo 2002, str. 414–416, sl. 10, 11.

27 Suić 2001.

Figure 5.
Remains of the Roman bath-
house on Martvilo (Photo-
graphed by: S.O. Živkov)

Slika 5.
Ostaci rimskih termi na
Martvilu (Fotografirao: S. O.
Živkov)

Figure 6.
Block of the raking cornice
of the great Roman temple
(source: Archaeological Mu-
seum in Split)

Slika 6.
Blok kosog vijenca velikog
rimskog hrama (Izvor: Arhe-
ološki muzej u Splitu)

details regarding its location, shape, and dimensions. However, the remains of a supporting wall along the north side of the forum mirror, articulated with a series of recesses, were incorrectly recognised, without any evidence, as part of the hypothetical portico. Kirigin concluded that the absence of architectural remains in front of the recessed wall was due to agricultural use of the plot. However, two photographs from the Dyggve Archive in Split clearly show the base of the supporting wall still intact, without decoration or traces of any attached ruined structures. This confirms that there never was any type of portico structure to the south (Fig. 4). Unfortunately, this elusive portico has been included in all subsequent publications about the urbanism of Issa.²⁷

From historical sources and earlier descriptions, it is known that several buildings existed in Issa, including the theatre, the porticus restored by Q. Numerius Rufus, the campus constructed by Drusus, and a temple –possibly dedicated by Naevius Candidus – whose remains were seen and described by Carramaneo. Carramaneo also provided an account of a bathhouse. Additionally, early documentation from archaeological works in the late 19th century reveals the existence of at least another temple and the city basilica. Although only the eastern part of the basilica was excavated, its striking

gradska bazilika. Iako je samo istočni dio bazilike iskopan, vidljiva je velika sličnost s foruskom bazilikom u Jaderu.²⁸

Arheološka iskopavanja na nekropoli Martvilo otkrila su ostatke još jednog kompleksa terma koji je izgrađen na dijelu helenističke nekropole i čiji su ostaci gotovo u potpunosti uništeni tijekom devastacije područja 50-ih godina prošlog stoljeća (sl. 5). Iako je lokacija nekih od tih građevina poznata, ostaje nekoliko pitanja o monumentalnoj arhitekturi Ise. Gdje je bila lokacija Druzovog kampusa što je s navodnim portikom? I što je bila građevina srušena 1951. godine čiji su ostaci i dalje vidljivi na povišenom području iza takozvane Žute kuće²⁹ (sl. 6)?

Poznati arhitektonski ostaci pripadaju i helenističkoj i rimskoj fazi Ise što je prikazano u sljedećem katalogu.

28 Iako se dugo zna za postojanje bazilike u Jaderu, njene prave dimenzije i proporcije tek su nedavno otkrivene kad je iskopan njezin zapadni dio u sklopu urbanističke i arhitektonske rekonstrukcije šireg područja foruma u Jaderu. Nažalost, ta arheološka iskopavanja nikad nisu objavljena.

29 Takozvana Žuta kuća izgrađena je 1951. godine na lokaciji između istočnih termi i nekropole Martvilo sa zapadnim termama. Tijekom radova otkriven je bogat izvor svježe vode koji je naknadno zapečaćen betonom. Radi izgradnje Žute kuće uništen je veći dio povišenog područja zajedno s većim dijelom rimske zgrade od koje je sačuvan samo sjeverni dio.

27 Suić 2001.

similarity to the forum basilica in Iader (Zadar) is evident.²⁸

Excavations on the Martvilo necropolis uncovered the remains of another bathhouse complex, built over a part of the Hellenic necropolis. Unfortunately, these remains were almost completely destroyed during the devastation of the area in the 1950s (Fig. 5). While the locations of some buildings are known, numerous questions persist regarding the monumental architecture of Issa. Where was the campus of Drusus located? What about the alleged porticus? What was the structure demolished in 1951, whose remnants are still visible in an elevated position behind the so-called Yellow House²⁹ (Fig. 6)?

The known architectural remains span both the Hellenistic and Roman phases of Issa, as detailed in the following catalogue.

Catalogue of Architectural Elements Discovered in Issa:³⁰

1. Rectangular column

Discovery location: Vis, bathhouse on the Dojmi property, 1856

Dimensions: unknown

Dating: unknown

Publication: Ljubić 1860, p. 267

2. Column

Discovery location: Vis, 1891

Dimensions: unknown

Dating: unknown

Publication: Kirigin 1999, p. 411

3. Decorative architecture fragments

Discovery location: Vis, northwest of the former Kanarija factory

Dimensions: bottom surface 130 × 100 cm

²⁸ The presence of the basilica in Iader has been known for a very long time, but its accurate dimensions and proportions were only revealed recently during the excavation of its western end as part of the broader urbanistic and architectural reconstruction of the forum area in Iader. Unfortunately, these findings were never published.

²⁹ The so-called Yellow House was built in 1951 between the eastern bathhouse and the Martvilo necropolis with the western bathhouse. The construction led to the discovery of an abundant freshwater spring, subsequently blocked off with concrete. For the construction of the Yellow House, a substantial portion of the elevated area was destroyed, including a major section of the Roman building, with only its northern part preserved.

³⁰ Taking stone samples from the preserved architectural elements for petrological analysis was not possible. While detailed cleaning and conservation procedures have not yet been undertaken, a visual analysis suggests that, except for the Doric capital and a fragment of a small column in Komiža, all other fragments were carved from limestone.

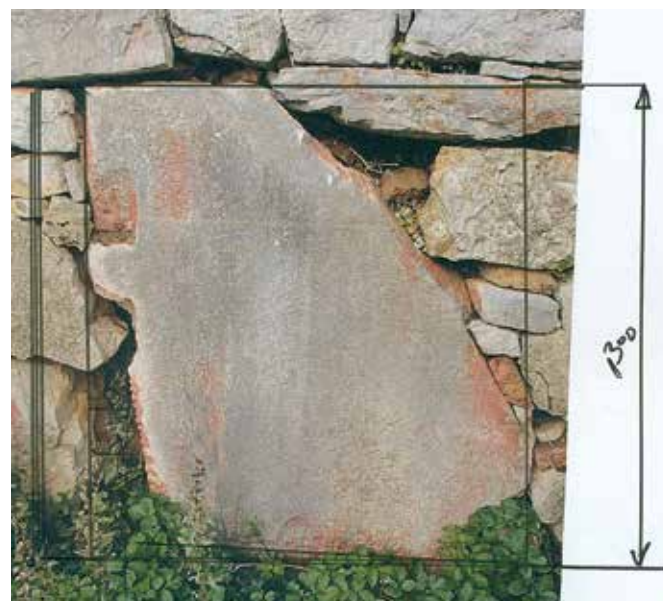

Figure 7.
Cat. 3. Block of the raking cornice of the great Roman temple on Kanarija at the time of discovery (Source: Archaeological Museum in Split)

Slika 7.
Kat. 3. Blok kosog vijenca velikog rimskog hrama na Kanariji. Danas uzidan u potporni zid sa sjeverne strane. (Izvor: Arheološki muzej u Splitu)

Katalog arhitektonskih elemenata nađenih u Isi:³⁰

1. Kvadratni stup

Mjesto nalaza: Vis, posjed Dojmijevih na termama, 1856. g.

Dimenzije: nepoznato

Datacija: nepoznato

Objava: Ljubić 1860, str. 267.

2. Stup

Mjesto nalaza: Vis, 1891. g.

Dimenzije: nepoznato

Datacija: nepoznato

Objava: Kirigin 1999, str. 411.

3. Ulomci dekorativne arhitekture

Mjesto nalaza: Vis, sjeverozapadno od bivše tvornice Kanarija

Dimenzije: donja površina: 130 × 100 cm

Datacija: 1. st. po. Kr.

Objava: Kirigin 1999, str 411; Čargo 2021b, str. 245, sl. 3.

³⁰ Nije bilo mogućnosti uzeti uzorke kamena očuvanih arhitektonskih elemenata za petrološku analizu. Detaljno čišćenje i očuvanje elemenata još nije provedeno, ali prema vizualnoj analizi, osim dorskog kapitela i fragmenta malog stupa u Komiži, svi su drugi fragmenti isklesani od vapnenca.

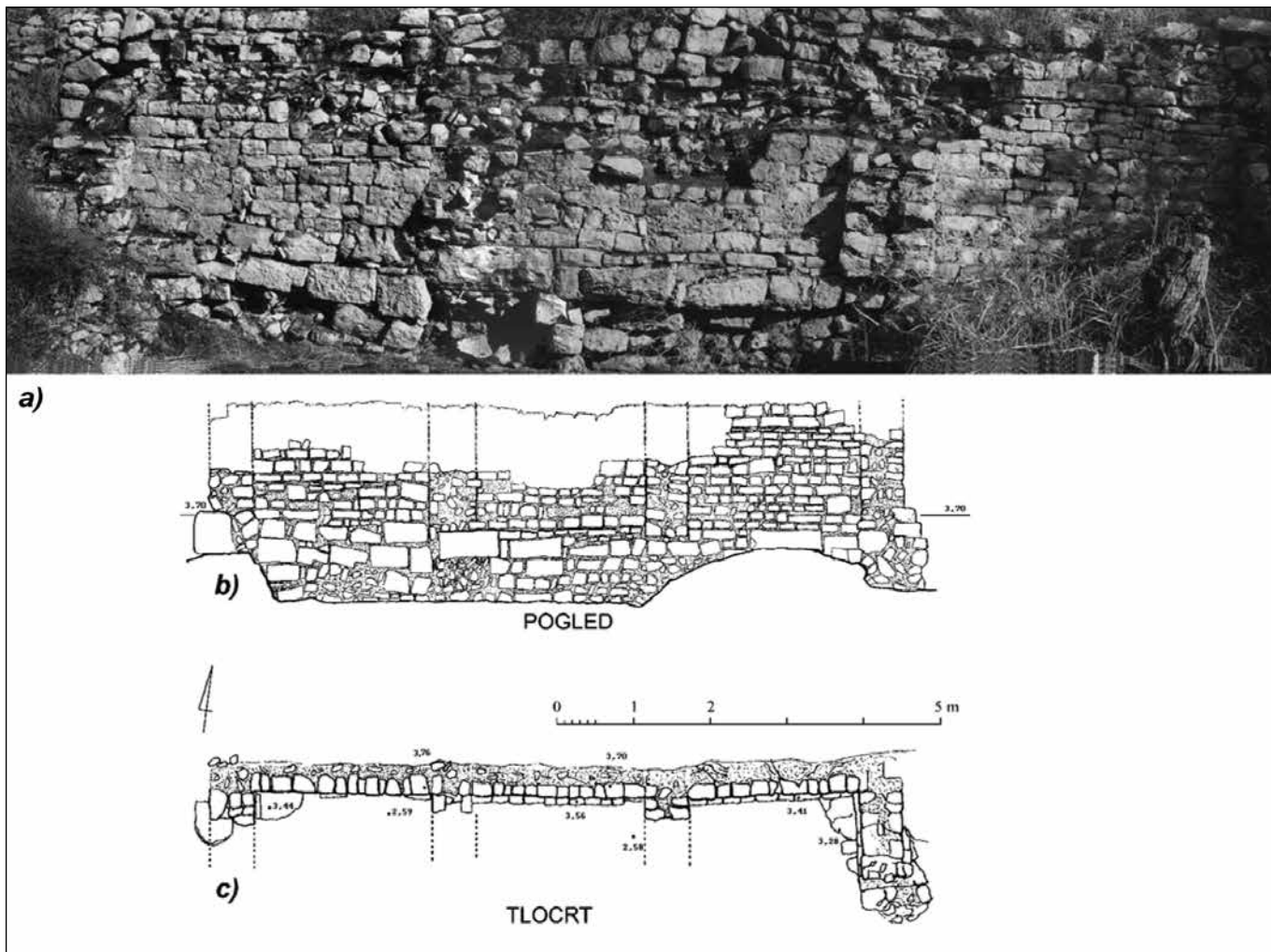

Figure 8.
Cat. no. 3: Tripartite walls, northwest of the bathhouse (sourced from: Čargo 2002, p. 455)

Slika 8.
Kat. 3. Tripartitno podijeljeni zid, sjeverozapadno od terma. (Preuzeto: Čargo 2002, str. 455.)

Figure 9.
Cat. 4. Doric capital before transfer to the lapidarium (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 9.
Kat. 4. Dorski kapitel prije premještanja u lapidarij (Fotografirao: S. O. Živkov)

Figure 10.
Cat. 4. Bottom side of the capital (Photographed by S.O. Živkov)

Slika 10.
Kat. 4. Donja strana dorskog kapitela (Fotografirao: S. O. Živkov)

Dating: 1st ct. CE

Publication: Kirigin 1999, p. 411; Čargo 2021b, p. 245, Fig. 3

4. Doric column capital

Discovery location: Vis, likely next to the former Kanarija factory

Dimensions: bottom diameter 90 cm

Dating: Hellenistic

Publication: Kirigin 1994, p. 411; Čargo 2021, p. 70, 73, Fig. 9

5. Corinthian capitals

Discovery location: depot of the Franciscan convent

Dimensions: unknown

Dating: Roman Imperial Era

Publication: Novak 1954, p. 64

6. Ionic capital

Discovery location: depot of the Franciscan convent

Dimensions: unknown

Dating: unknown

Publication: Novak 1954, p. 64

7. Fragment of a cornice

Discovery location: depot of the Franciscan convent

Dimensions: unknown

Dating: unknown

Publication: Novak 1954, p. 64

8. Fragment of a temple pediment

Discovery location: Vis, exact location unknown

Dimensions: unknown

Dating: unknown

Publication: Novak 1954, p. 66

9. Profiled cornice, AMS-E-531 (Fig. 12)

Discovery location: Issa, exact location unknown

Dimensions: 147 × 26 × 14 cm

Dating: unknown

Publication: Nikolanci 1969, p. 75, Fig. on p. 72 is of another fragment

10. Fragment of a cornice, AMS-E-532 (Fig. 12)

Discovery location: Issa, exact location unknown

Dimensions: 56 × 37 × 40 cm

Dating: Roman period

Publication: unpublished

11. Corner block of a profiled cornice, AMS-E-534 (Fig. 12)

Discovery location: Issa, exact location unknown

Dimensions: 132.5 × 35 × 19 cm

Dating: unknown

Publication: Nikolanci 1969, p. 78, Figs. 6, 7

Figure 11.

Cat. 4. Detail of the echinus profile (Photographed by S.O. Živkov)

Slika 11.

Kat. 4. Detalj profila ehina (Fotografirao: S. O. Živkov)

4. Kapitel dorskog stupa

Mjesto nalaza: Vis, vjerojatno kod bivše tvornice Kanarija

Dimenzije: donji promjer: 90 cm

Datacija: helenizam

Objava: Kirigin 1999, str 411; Čargo 2021, str. 70, 73, sl. 9.

5. Korintski kapiteli

Mjesto nalaza: nalazilli su se u depou Franjevačkog samostana

Dimenzije: nepoznato

Datacija: rimsko carsko razdoblje

Objava: Novak 1954, str. 64.

6. Jonski kapitel

Mjesto nalaza: nalazio se u depou Franjevačkog samostana

Dimenzije: nepoznato

Datacija: nepoznato

Objava: Novak 1954, str. 64.

7. Ulomak vijenca

Mjesto nalaza: nalazio se u depou Franjevačkog samostana

Dimenzije: nepoznato

Datacija: nepoznato

Objava: Novak 1954, str. 64.

8. Ulomak hramskog zabata

Mjesto nalaza: Vis, poblize mjesto je nepoznato

Dimenzije: nepoznato

Datacija: nepoznato

Objava: Novak 1954, str. 66.

9. Profilirani vijenac, AMS-E-531 (sl. 12)

Mjesto nalaza: Isa, poblize nepoznato

Dimenzije: 147 × 26 × 14 cm

531	profilirani kornišni blokovi 147 x 26 x 14 cm	doznan 1948	Vis
532	ulomak korniša 56 x 37 x 40 cm	"	"
533	grota kanelirana bara vis. 67,5 cm, promjer gornji 37 cm, dolini 59 cm	"	"
534	ugao profiliranog korniša 132,5 x 36 x 19 cm	doznan 1948	"
535	profilirani korniš, dijelom restauriran, original 44 x 23,5 x 30 cm	" "	"
536	bara stala, s kvadratnom udubinom 50 x 35 x 29 cm	" "	"
537	veoma oštećeni fragment korniša 38 x 37 x 29 cm	" "	"
538	oštećeni ulomak vijenca, s krunicom (i metopama). 30 x 27 x 10 cm	" "	"
539	ulomak vijenca, 27 x 27 x 10 cm	" "	"
540	ulomak kapitela ili friza s krunicom i krunicom. 27 x 16,5 x 9 cm	" "	"

Figure 12.
Page of the museum catalogue E – Catalogue of Architectural Fragments. Entries from 1948 nos. 531-540 relate to the fragments transferred from the Dojmi Palace on Vis. Each entry is accompanied with the drawing of the profile (Source: Archaeological Museum in Split)

Slika 12.
Stranica muzejskog kataloga E – Katalog arhitektonskih fragmenata. Upisi iz 1948; brojevi 531-540 odnose se na fragmente premještene iz palače Dojmi na Visu. (Izvor: Arheološki muzej u Splitu)

<p>12. Profiled cornice block, AMS-E-535 (Fig. 12)
Discovery location: Issa, exact location unknown
Dimensions: 44 × 23,5 × 30 cm
Dating: Roman period
Publication: unpublished</p>	<p>Datacija: nepoznato
Objava: Nikolanci 1969, str. 75, fotografija na str. 72 još je jedan fragment.</p>
<p>13. Fragment of a cornice, AMS-E-537 (Fig. 12)
Discovery location: Issa, exact location unknown
Dimensions: 38 × 37 × 29 cm
Dating: Roman period
Publication: unpublished</p>	<p>10. Fragment vijenca, AMS-E-532 (sl. 12)
Mjesto nalaza: Isa, poblize mjesto je nepoznato
Dimenzije: 56 × 37 × 40 cm
Datacija: rimsko razdoblje
Objava: neobjavljen</p>
<p>14. Fragment of a cornice, AMS-E-539 (Fig. 12)
Discovery location: Issa, exact location unknown
Dimensions: 27 × 27 × 10 cm
Dating: Roman period
Publication: unpublished</p>	<p>11. Vanjski kut profiliranog vijenca, AMS-E-534 (sl. 12)
Mjesto nalaza: Isa, poblize mjesto je nepoznato
Dimenzije: 132,5 × 35 × 19 cm
Datacija: nepoznato
Objava: Nikolanci 1969, 78, sl. 6, 7.</p>
<p>15. Fragment of a capital or frieze, AMS-E-540 (Figs. 12, 13)
Discovery location: Issa, exact location unknown
Dimensions: 26 × 16,5 × 9 cm</p>	<p>12. Profilirani blok vijenca, AMS-E-535 (sl. 12)
Mjesto nalaza: Isa, poblize mjesto je nepoznato
Dimenzije: 44 × 23,5 × 30 cm
Datacija: rimsko razdoblje
Objava: neobjavljeno</p>

Figure 13.
Part of the Dojmi Collection. Fragment AMS-E-540 (Cat. 15) visible in the centre. To the right Cat. 16. (Source: Archive Dyggve, negative D-1244)

Slika 13.
Dio zbirke Dojmi. Fragment AMS-E-540 (Kat. 15) u sredini. Desno je Kat. 16. (Izvor: Arhiv Dyggve, negativ D-1244)

Dating: Roman period
Publication: unpublished

16. Fragment of a cornice (Figs. 12, 13)

Discovery location: Issa, exact location unknown
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Publication: unpublished

17. Fragment of a cornice with two consoles (Fig. 14)

Discovery location: Issa, exact location unknown
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Publication: unpublished

18. *Antepagmentum* of a door frame

Discovery location: Issa, near city walls, 1930s
Dimensions: 38 × 37 × 29 cm
Dating: Hellenistic period
Publication: Nikolanci 1969, p. 79, pl. VII; Jovanović 2021, pp. 113–114, cat. no. 1

13. Ulomak vijenca, AMS-E-537 (sl. 12)

Mjesto nalaza: Issa, поближе mjesto je nepoznato
Dimenzije: 38 × 37 × 29 cm
Datacija: rimsko razdoblje
Objava: neobjavljeno

14. Ulomak vijenca, AMS-E-539 (sl. 12)

Mjesto nalaza: Issa, поближе mjesto je nepoznato
Dimenzije: 27 × 27 × 10 cm
Datacija: rimsko razdoblje
Objava: neobjavljeno

15. Ulomak kapitela ili friza, AMS-E-540 (sl. 12, 13)

Mjesto nalaza: Issa, поближе mjesto je nepoznato
Dimenzije: 26 × 16,5 × 9 cm
Datacija: rimsko razdoblje
Objava: neobjavljeno

16. Ulomak vijenca (sl. 12, 13)

Mjesto nalaza: Issa, поближе mjesto je nepoznato
Dimenzije: nepoznato

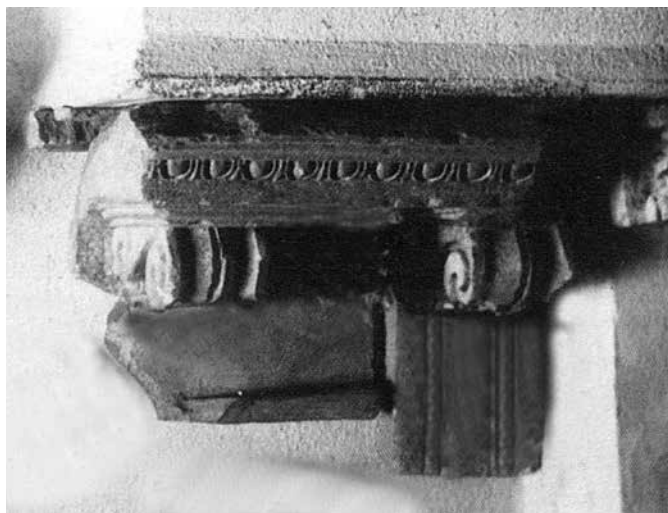

Figure 14.
Fragment of cornice with two consoles, formerly in the Dojmi Palace on Vis (Cat. 17). The complete photograph was published several times, last time in Čargo 2010, here a detail was selected, cleared and rotated 180 degrees (Source: Archaeological Museum in Split)

Slika 14.
Fragment vijenca s dvije konzole, nekoć u palači Dojmi na Visu (Kat. 17). Cijela fotografija objavljivana je nekoliko puta, posljednji put u Čargo 2021a, str. 16. Fotografija ovdje je zarotirana.

19. Block of a Doric frieze

Discovery location: Vis, excavations in 1997
Dimensions: 107 × 37,5 × 20,7 cm
Dating: Hellenistic period
Publication: unpublished

20. Fragment of an architrave with frieze (Fig. 15)

Discovery location: Vis, excavations in 1997
Dimensions: 65 × 42 × 34 cm
Dating: Roman period
Publication: unpublished

21. Architrave with frieze (Fig. 15)

Discovery location: Vis, excavations in 1997
Dimensions: 122 × 42 × 34 cm
Dating: Roman period
Publication: unpublished

22. Profiled cornice (Figs. 16, 17)

Discovery location: Vis, excavations in 1997
Dimensions unknown
Dating: Roman period
Publication: unpublished

23. Base or capital of a column (Fig. 18)

Discovery location: Vis, excavations in 1997

Datacija: rimsko razdoblje

Objava: neobjavljeno

17. Ulomak vijenca s dvije konzole, (sl. 14)

Mjesto nalaza: Isa, poblje mjesto je nepoznato

Dimenzije: nepoznato

Datacija: rimsko razdoblje

Objava: neobjavljeno

18. Antepagament okvira vrata

Mjesto nalaza: Isa, u blizini gradskih zidina, 30-te godine 20. st.

Dimenzije: 38 × 37 × 29 cm

Datacija: helenističko razdoblje

Objava: Nikolanci 1969, str. 79, T. VII; Jovanović 2021, str. 113-114, kat. br. 1.

19. Blok dorskog friza

Mjesto nalaza: Vis, istraživanja 1997.

Dimenzije: 107 × 37,5 × 20,7 cm

Datacija: helenističko razdoblje

Objava: neobjavljeno

20. Ulomak arhitrava s frizom (sl. 15)

Mjesto nalaza: Vis istraživanja 1997.

Dimenzije: 65 × 42 × 34 cm

Datacija: rimsko razdoblje

Objava: neobjavljeno

21. Arhitravs frizom (sl. 15)

Mjesto nalaza: Vis, istraživanja 1997.

Dimenzije: 122 × 42 × 34 cm

Datacija: rimsko razdoblje

Objava: neobjavljeno

22. Profilirani vijenac (sl. 16, 17)

Mjesto nalaza: Vis, istraživanja 1997.

Dimenzije: nepoznato

Datacija: rimsko razdoblje

Objava: neobjavljeno

23. Baza ili kapitel stupa (sl. 18)

Mjesto nalaza: Vis istraživanja 1997.

Dimenzije: 55 × 61 cm

Datacija: helenističko razdoblje

Objava: neobjavljeno

24. Nadvratnik s natpisom (sl. 19)

Mjesto nalaza: Vis, istraživanja 1997.

Dimenzije: 430 × 60 × 50 cm

Tekst: M NAEVIUS...V CANDIDUS ... SERG ...TI..NSCGCC...

Figure 15.
Cat. 20. and 21. Fragment and complete blocks of Roman trabeation (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 15.
Kat. 20. i 21. Fragment i cijeli blok trabeacije (Fotografirao: S. O. Živkov)

Figure 16.
Cat. 22. Profiled cornice front side (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 16.
Kat. 22. Profiliran vijenac, prednja strana (Fotografirao: S. O. Živkov)

Figure 17.
Cat. 22. Profiled cornice front and upper sides (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 17.
Kat. 22. Profiliran vijenac, prednja i gornja strana (Fotografirao: S. O. Živkov)

Dimensions: 55 × 61 cm
 Dating: Hellenistic period
 Publication: unpublished

24. Lintel with inscription (Fig. 19)

Discovery location: Vis, excavations in 1997
 Dimensions: 430 × 60 × 50 cm
 Text: M NAEVIUS M NAEVIUS...V CANDIDUS ... SERG
 ...TI..NSCGCC...
 Dating: Roman period
 Publication: unpublished

25. Drum of a Doric column

Discovery location: Martvilo?
 Dimensions: unknown
 Dating: Hellenistic period
 Publication: Nikolanci 1969, p. 75

26. Fragment of a Doric column (Fig. 20)

Discovery location: Issa, excavations in 1997
 Dimensions: unknown
 Dating: Hellenistic period
 Publication: Čargo 2010a, p. 66, Fig. 44

27. Fragment of an Ionic or Corinthian column (Fig. 21)

Discovery location: unknown
 Dimensions: unknown
 Dating: Roman period
 Publication: unpublished

28. Fragment of the cornice (Fig. 22)

Discovery location: Komiža, Church of St. Nicholas
 Dimensions: unknown
 Dating: Roman period
 Publication: Katavić et al. 2017, pp. 741, 744

It is evident that a portion of the material is currently lost, another resides in the collection of the Archaeological Museum in Split, while the remainder is housed in the lapidarium beside the bathhouse in Vis. The preserved architectural elements serve as definitive proof, clearly indicating that the public space of both Hellenistic and Roman Issa included several monumental buildings, richly decorated, and some of

Figure 18.
 Cat. 23. Profiled block, possibly base or the capital of a rectangular pillar (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 18.
 Kat. 23. Profiliran blok, moguće baza ili kapitel pravokutnog stupa (Fotografirao: S. O. Živkov)

Datacija: rimsko razdoblje
 Objava: neobjavljeno

25. Tambur dorskog stupa

Mjesto nalaza: Martvilo?
 Dimenzije: nepoznato
 Datacija: helenističko razdoblje
 Objava: Nikolanci 1969, str. 75.

26. Dio dorskog stupa (sl. 20)

Mjesto nalaza: Isa, istraživanja 1997.
 Dimenzije: nepoznato
 Datacija: helenističko razdoblje
 Objava: Čargo 2010a, str. 66, sl. 44.

27. Ulomak jonskog ili korintskog stupa (sl. 21)

Mjesto nalaza: nepoznato
 Dimenzije: nepoznato
 Datacija: rimsko razdoblje
 Objava: neobjavljeno

Figure 19.
 Cat. 24. Profiled lintel with inscription (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 19.
 Kat. 24. Nadvratnik s natpisom (Fotografirao: S. O. Živkov)

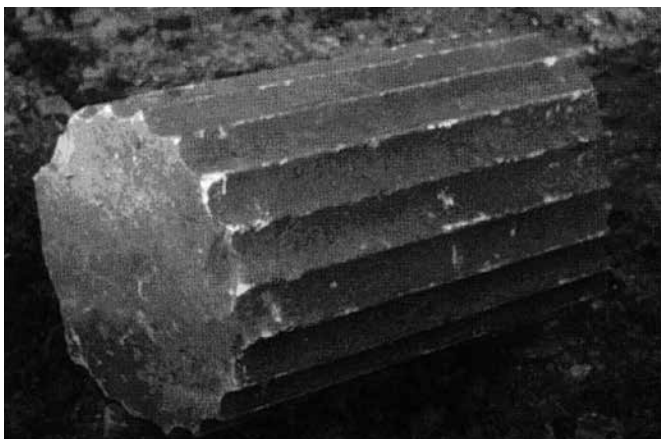

Figure 20.
Cat. 26. Part of shaft of a
Doric column of smaller size
(Source: Čargo 2010)

Slika 20.
Kat. 26. Dio dorskog stupa,
preuzeto: Čargo 2010a, str.
66

them rather large. Unfortunately, most of these architectural elements are either unknown or, for the most part, unpublished.

The discovery of two architectural fragments in Komiža strongly suggests that architectural elements from Issa were widely repurposed as building materials. Currently, there is no evidence for the existence of any Roman or early Christian structures in the area of Komiža, despite the presence of several hagiophoric toponyms indicating the long religious continuity of the sites.³¹ In addition to this, two early Christian capitals were unearthed in Komiža.³²

The degree of destruction of the monumental buildings of Issa is staggering, and a visual analysis of present-day architectural monuments in Issa has failed to identify any of the numerous monolithic columns or column drums and capitals that belonged to Hellenistic or Roman temples, as well as the vast number of other blocks such as orthostates, headers, stretchers, beams, architraves, and cornices used in Hellenistic and Roman monumental architecture. Considering the systematic dismantling of individual buildings, it is reasonable to expect that at least some blocks from a particular structure were reused in the construction of a new one. For instance, could the seats of the *cavea* of the Roman theatre in Priovo have been repurposed for paving a street? What is the origin of the huge blocks under the Vis summer cinema (Figs. 23, 24)?

From the catalogue of architectural elements in this article, it is evident that these architectural elements belonged to both Hellenistic and Roman monuments of Issa. It is also

28. Ulomak vijenca (sl. 22)

Mjesto nalaza: Komiža, crkva sv. Nikole

Dimenzije: nepoznato

Datacija: rimsko razdoblje

Objava: Katavić et al. 2017, str. 741, 744.

Očito je da je dio arheološke građe trenutno zagubljen, drugi je u Arheološkom muzeju u Splitu, a ostatak je smješten u lapidariju pored termi u Visu. Očuvani arhitektonski elementi služe kao definitivni dokaz koji jasno upućuje na to da je javni prostor kako helenističke, tako i rimske Ise uključivao nekoliko monumentalnih građevina s bogatim dekoracijama, a neke od njih i velikih dimenzija. Nažalost, većina tih arhitektonskih elemenata ili je nepoznata ili, najvećim dijelom, neobjavljena.

Otkriće dvaju arhitektonskih fragmenata u Komiži snažno upućuje na činjenicu da su arhitektonski elementi iz Ise često bili korišteni kao građevinski materijal. Trenutno nema dokaza o postojanju bilo kojih rimskih ili ranokršćanskih građevina na području Komiže, unatoč prisutnosti nekoliko hagiofornih toponima koji upućuju na dug vjerski kontinuitet tih mjesta.³¹ Usto, u Komiži su pronađena dva ranokršćanska kapitela.³²

Zapanjuje stupanj uništenja monumentalnih građevina Ise, a vizualna analiza njenih sadašnjih arhitektonskih spomenika nije uspjela identificirati nijedan od brojnih monolitnih stupova, tambura i kapitela koji su pripadali helenističkim i rimskim hramovima, kao ni velik broj drugih blokova kao što su ortostati, vežnjaci, dužnjaci, grede, arhitravi i vijenci korišteni u helenističkoj i rimskoj monumentalnoj arhitekturi. S obzirom na sustavno demontiranje pojedinih građevina, razumno je očekivati da su barem neki blokovi s jedne građevine ponovno iskorišteni za izgradnju neke nove. Primjerice, jesu li možda sjedišta kavee rimskog teatra na Priovu prenamijenjena za popločenje ulice? Odakle potječu golemi blokovi ispod ljetnog kina (sl. 23, 24)?

Iz kataloga arhitektonskih elemenata u ovom članku vidljivo je da su ti arhitektonski elementi pripadali i helenističkim i rimskim spomenicima Ise. Također je moguće dobiti uvid u karakter barem nekih od spomenika koji su nekoć postojali i u helenističkoj i u rimskoj Isi. Ti arhitektonski elementi su jasni pokazatelji da su brojne monumentalne građevine nekoć ukrašavale javne površine Ise.

Što se tiče rimske Ise, ostaje otvoreno pitanje o broju hramova koji su nekoć postojali u gradu. Broj očuvanih i poznatih monumentalnih skulptura možda pruže tragove o broju hramova rimske Ise.

31 Buškariol 2000, pp. 241–246.

32 Kirigin 1998, p. 434.

31 Buškariol 2000, str. 241–246.

32 Kirigin 1998, str. 434.

Slika 21.
Kat. 27. Ulomak jonskog ili korintskog kaneliranog stupa (Fotografirao: S. O. Živkov)

Figure 21.
Cat. 27. Incomplete drum of a small Ionic or Corinthian fluted column (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 22.
Kat. 28. Ulomak vijenca otkriven tijekom arheoloških iskopanja u crkvi Sv. Nikole, Komiža Preuzeto iz: Katavić et al 2017, str. 741, str. 744.

Figure 22.
Cat. 28. Fragment of a cornice discovered during archaeological excavations in Muster, Komiža (Source: Katavić et al. 2017)

possible to glean an idea about the character of at least some of the monuments that once existed in both Hellenistic and Roman Issa. These architectural elements are clear indicators that numerous monumental buildings once graced the public area of Issa.

As for the Roman Issa, a lingering question remains regarding the number of temples that once stood in Issa. The preserved and known monumental sculptures may provide clues about the number of temples that adorned the Roman Issa.

Catalogue of sculptures discovered in Issa:

1. Sculpture with a laurel wreath³³

Discovery location: Gradina, exact location unknown
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Current location: unknown
Publication: Ljubić 1860, p. 271

2. Sculpture of Artemis

Discovery location: Vis, exact location unknown
Dating: Roman period
Current location: unknown
Publication: Nikolanci 1976, p. 153

Katalog skulptura otkrivenih u Isi:

1. Skulptura s lovorovim vijencem³³

Mjesto nalaza: Gradina, poblje mjesto je nepoznato
Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: nepoznato
Objava: Ljubić 1860, str. 271.

2. Skulptura Artemide

Mjesto nalaza: Vis, poblje mjesto je nepoznato
Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: nepoznato
Objava: Nikolanci 1976, str. 153.

3. Ulomak skulpture Jupitra s orlom, AMS B-84

Mjesto nalaza: Vis, donacija Guido Lučić-Roki
Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: nepoznato
Objava: Ivčević 1998, str. 76, bilj. 10.

4. Skulptura A: Vespazijan, ulomak glave

Mjesto nalaza: Gradina, 1858.

33 This author recently contacted the Louvre Museum regarding this statue; it had never been a part of the Louvre's collection.

33 Autor je nedavno kontaktirao Muzej Louvre radi ovog kipa. Prema informacijama dobivenim od djelatnika muzeja on nikada nije bio dio Louvreove zbirke.

Slika 23.
Tipično ulično popločenje
u Visu (Fotografirao: S. O.
Živkov)

Figure 23.
Typical street pavement in
Vis (Photographed by: S.O.
Živkov)

Slika 24.
Zid ispod ljetnog kima na
Smiderovu, Vis (Fotografira-
la: Lucija Penić)

Figure 24.
Substructure under the sum-
mer cinema in Smiderovo,
Vis (Photographed by: Lucija
Penić)

3. Fragment of a sculpture of Jupiter with an eagle, AMS-B-84
Discovery location: Vis, donation by Gvido Lučić-Roki
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Current location: unknown
Publication: Ivčević 1998, p. 76, note 10
4. Sculpture A: Vespasian, fragment of a head
Discovery location: Gradina, 1858
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Current location: Kunsthistorisches Museum, Vienna, do-
nated in 1981 (inv. no. I 654)
Publication: Kirigin 1999, p. 411
5. Sculpture B: Nero (?)
Discovery location: Gradina, 1858
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Current location: Kunsthistorisches Museum, Vienna, do-
nated in 1891 (inv. no. I 669)
Publication: Kirigin 1999, p. 415
6. Sculpture
Discovery location: Vis, exact location unknown
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Current location: unknown
Publication: Kirigin 1999, p. 411
- Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: Kunsthistorisches Museum u Beču, donirano
1891. g. (inv. br. I664)
Objava: Kirigin 1999, str. 411.
5. Skulptura B: Neron (?)
Mjesto nalaza: Gradina, 1858.
Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: Kunsthistorisches Museum u Beču, donirano
1891. g. (inv. br. I 669)
Objava: Kirigin 1999, str. 415.
6. Skulptura
Mjesto nalaza: Vis, poblje mjesto je nepoznato 1858. g.
Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: nepoznato
Objava: Kirigin 1999, str. 411.
7. Dio ruke mramornog kolosalnog kipa
Mjesto nalaza: Vis, bila je pohranjena u Franevačkom sa-
mostanu u Visu
Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: Arheološki muzej u Splitu
Objava: Novak 1965, str. 64.
8. Mramorna skulptura muškarca, AMS-74350

7. Part of the arm of a colossal marble statue
Discovery location: Vis, previously stored in the Franciscan monastery in Vis
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Current location: Archaeological Museum in Split
Publication: Novak 1956, p. 64
8. Marble statue of a man, AMS-74350
Discovery location: Vis, exact location unknown
Dimensions: height 173 cm
Dating: Roman period
Current location: Archaeological Museum in Split
Publication: Ivčević 1998, p. 78
9. Marble statue E: Man in a toga, AMS-74351
Discovery location: Vis, exact location unknown
Dimensions: height 150 cm
Dating: Roman period
Current location: Archaeological Museum in Split
Publication: Ivčević 1998, p. 82
10. Marble Statue F: Loricated statue
Discovery location: Vis, exact location unknown
Dimensions: height 122 cm
Dating: Roman period
Current location: Archaeological Museum in Zagreb (inv. no. AMZ KS 62)
Publication: Maršić 2020, pp. 7-16
11. Two marble fragments of a head
Discovery location: Vis, exact location unknown
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Current location: unknown
Publication: Novak 1956, p. 68
12. Marble statue C: Head of Trajan, recarved Domitian, AMS-C-222
Discovery location: Vis, exact location unknown
Dimensions: height 52,5 cm
Dating: Roman period
Current location: Archaeological Museum in Split
Publication: Ivčević 1998, p. 79
13. Fragment of a sculpture
Discovery location: Gradina, exact location unknown
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Current location: unknown
Published: Kirigin 1999, p. 415
14. Fragmented sculpture
Mjesto nalaza: Vis, poblizje mjesto je nepoznato
Dimenzije: visina 173 cm
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: Arheološki muzej u Splitu
Objava: Ivčević 1998, str. 78.
9. Mramorna skulptura E: muškarac u togi, AMS-74351
Mjesto nalaza: Vis, poblizje mjesto je nepoznato
Dimenzije: visina 150 cm
Datacija: rimsko razdoblje
Sadašnji smještaj: Arheološki muzej u Splitu
Objava: Ivčević 1998, str. 82.
10. Mramorna skulptura F: skulptura lorikata
Mjesto nalaza: Vis, poblizje mjesto je nepoznato
Dimenzije: visina 122 cm
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: Arheološki muzej u Zagrebu, (inv. br. AMZ KS 62)
Objava: Maršić 2020, str. 7-16.
11. Dva mramorna ulomka glave
Mjesto nalaza: Vis, poblizje mjesto je nepoznato
Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: nepoznato
Objava: Novak 1956a, str. 68.
12. Mramorna skulptura C: glava Trajana, preklesanog Domitijana, AMS-C-222
Mjesto nalaza: Vis, poblizje mjesto je nepoznato
Dimenzije: visina 525 cm
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: Arheološki muzej u Splitu
Objava: Ivčević 1998, str. 79.
13. Ulomak skulpture
Mjesto nalaza: Gradina, poblizje mjesto je nepoznato
Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: nepoznato
Objava: Kirigin 1999, str. 415.
14. Fragmentirana skulptura
Mjesto nalaza: Gradina, poblizje mjesto je nepoznato
Dimenzije: nepoznato
Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: nepoznato
Objava: Kirigin 1999, str. 415.
15. Mramorni muški torzo
Mjesto nalaza: Vis, poblizje mjesto je nepoznato
Dimenzije: visina 48 cm

Discovery location: Gradina, exact location unknown
Dimensions: unknown
Dating: Roman period
Current location: unknown
Publication: Kirigin 1999, p. 415

Datacija: rimsko razdoblje
Smještaj: nepoznato
Objava: Brunšmid 1901, str. 91.

15. Marble male torso

Discovery location: Vis, exact location unknown
Dimensions: height 48 cm
Dating: Roman period
Current location: unknown
Publication: Brunšmid 1901, p. 91

Prisutnost skulptura Apolona i Artemide služi kao jasan pokazatelj da je barem jedan hram bio posvećen ili i jednome i drugom božanstvu, ili su postojali zasebni hramovi posvećeni Apolonu i Artemidi. Slično tome, prisutnost skulpture Jupitera upućuje na postojanje hrama posvećenog Jupiteru. Otkriće nekoliko carskih skulptura na istoj katastarskoj čestici gdje su nađeni ostaci velikih hramova ispod napuštene diskoteke upućuju na činjenicu da se još jedan hram, moguće augustej, nalazio na lokaciji bivše tvornice sardina Kanarija, kasnije noćnog kluba.³⁴ Sveukupno šest skulptura (kat. 4, 5, 8, 9, 10, 12) kronološki obuhvaćaju razdoblja kako Julijevsko-Klaudijevske, tako i Flavijevske dinastije, zaključno s preklesanim portretom Trajana. Čini se da su skulpture pripadale trima različitim razdobljima.³⁵

The presence of the statues of Apollo and Artemis serves as a clear indication that at least one temple was dedicated either to both gods, or there were separate temples devoted to Apollo and Artemis. Similarly, the presence of the statue of Jupiter points to the existence of a temple dedicated to Jupiter. The discovery of several imperial statues on the same cadastral plot, where remains of great temples were found beneath the present-day abandoned discotheque, strongly suggests that another temple, possibly the Augusteum, stood on the location of the former Kanarija sardine factory, later a nightclub³⁴. The total of six statues (Cat. No. 4, 5, 8-10, 12) chronologically spans the periods of both the Julio-Claudian and Flavian dynasties, concluding with the recarved portrait of Trajan. It appears that the sculptures belong to three different periods.³⁵

Očekivani sveukupni broj muških skulptura iznosi najmanje 12, a pridodaju li se i ženske skulpture, augustej u Isi možda je po broju skulptura bio, ako ne veći, onda barem jednako velik kao komplet rimskih mramornih skulptura pronađenih u augusteju u Naroni.³⁶ Pomutnja je nastala u Beču kad je skulptura muškarca u togi povezana s fragmentiranom glavom Vespazijana što je dovelo do netočne kombinacije koja je izložena u Kunsthistorisches Museum u Beču³⁷. Nakon pomnije analize postalo je jasno da je skulptura pripadala mnogo robusnijoj osobi. Ova skulptura cara bila je vrlo korpulentna, a svi poznati carevi bili su manje ili više vitki. Iako su Vespazijan i Tit imali široke glave, jedini rimski car s tako robusnom figurom bio je Neron. Kad se usporede njegovi carski portreti, postoji velika mogućnost da je skulptura u Beču možda uspravna skulptura Nerona (sl. 25).³⁸

The expected total of male statues is at least 12, and if female statues are added, the Augusteum in Issa might have been, if not larger, then at least identical in size to the statues found as a set of Roman marble sculptures in the Augusteum in Naroni.³⁶ Confusion arose in Vienna when the togate statue was linked with the fragmentary head of Vespasian, resulting in an incorrect combination that was exhibited in the Kunsthistorisches Museum in Vienna.³⁷ Upon closer examination, it became evident that the statue belonged to a much more robust person. This statue of an emperor was very corpulent, while all known emperors were more or less slender. Although

Analiza arhitektonskih elemenata otkriva da su dva očuvana arhitektonska predmeta zasigurno pripadala rimskim hramovima: kat. br. 24: Profiliran nadvrtnik s natpisom, i kat. br. 3: Desni blok kosog vijenca inkorporiran je u potporni zid sjeverozapadno od bivše tvornice sardina – Kanarija. Nažalost, potonji je vrlo oštećen i jedna od konzola i kazeta su odlomlje-

34 For the royal cult in Issa, see Jadrić-Kučan 2010, pp. 84–91.

35 Cambi 1998, pp. 43–53.

36 The current unresolved question revolves around the number of statues originally present in the Augusteum of Issa. Assuming that the founder of the Augustan dynasty, Julius Caesar, was depicted, it logically follows that Octavian August, his successor, must have also been represented. The latest emperor whose statue is confirmed to have been there was Trajan. This suggests that a sequence of statues depicting members of the Julio-Claudian dynasty, followed by those of Flavian emperors and the first two adoptive emperors, concludes with Trajan.

37 For the circumstances surrounding the transfer of the sculpture from Vis to Vienna, as well as part of the archaeological material held in that museum, see Čargo 2023, pp. 237–239.

34 O carskom kultu u Isi, Jadrić-Kučan 2010, str. 84-91.

35 Cambi 1998, str. 43-53.

36 Trenutno neodgovoreno pitanje vezano je za broj skulptura izvorno prisutnih u augusteju u Isi. Pod pretpostavkom da je prikazan osnivač Julijevsko-Klaudijevske dinastije, Julije Cezar, logički slijedi da je i njegov nasljednik, Oktavijan August, sigurno bio prikazan. Posljednji car za čiju je skulpturu potvrđeno da je bila ondje bio je Trajan. To upućuje na činjenicu da je niz skulptura prikazivao članove Julijevsko-Klaudijevske dinastije, nakon čega su slijedili Flavijanci i prva dva posvojena cara, završno s Trajanom.

37 Okolnosti oko odnošenja skulpture s Visa u Beč, Čargo 2023, str. 237-239.

38 Članak koji je trenutno u pripremi istražuje Neronske portretne tipove s ciljem identifikacije skulpture u Beču kao Nerona.

Vespasian and Titus had wide heads, the only Roman emperor with such a robust figure was Nero. When compared with his imperial portraiture, it is very possible that the statue in Vienna might actually be the upright statue of Nero (Fig. 25).³⁸

The examination of the architectural elements reveals that two of the preserved architectural artefacts surely belonged to Roman temples: Cat. 24: Profiled lintel with inscription, and Cat. 3: Right-side angle block of raking cornice of a large Roman temple built into the supporting wall behind the Kanarija sardine factory. Unfortunately, the latter is heavily damaged, with one of the corbels and the coffers broken off and stolen after the cornice was placed in the wall.³⁹

There is sufficient evidence to allow at least a partial reconstruction of the elevation of the structures where these elements belonged. The preserved dimensions of the complete block of the raking cornice measure 130 cm by 100 cm in depth. To establish the original dimensions, a reconstruction of the broken parts of the cornice was prepared. Through graphic restoration, the original dimensions were restored to approximately 130 x 130 cm, with the depth of the protruding parts – corbels and coffers – calculated to approximately 30 cm on both the raking and horizontal cornices.

However, an important distinction exists between the placement of the corbels on raking and horizontal cornices. While corbels on the horizontal cornice are placed at a 90-degree angle to the horizontal, corbels on the inclined cornice are placed at an obtuse angle to the inclined cornice, yet at the same time at a 90-degree angle to the horizontal cornice (Fig. 26). The restored dimensions of the raking cornice provide the proportions of the horizontal immediately beneath it, which has a depth of approximately 100 cm. These proportions also provide evidence for the tentative reconstruction of the frieze and architraves beneath the cornice.

The total depth of the temple's superstructure levels is approximately 100 cm, indicating the tentative proportions of the columns under the trabeation, which also have a diameter of 100 cm. The lintel discovered in the city harbour measures 430 cm in width, 55 cm in height (50 cm upper part, indentation, and 5 cm lower part), and 50 cm in depth. However, a wall with a depth of 50 cm and a height of at least 800 cm would be highly unstable. Therefore, this wall is being reconstruct-

ne i ukradene nakon što je vijenac umetnut u zid.³⁹

Postoji dovoljno dokaza za barem djelomičnu rekonstrukciju elevacije građevina kojima su ti elementi pripadali. Očuvane dimenzije cijelog bloka kosog vijenca iznose 130 cm na 1000 mm dubine. Kako bi se utvrdile izvorne dimenzije, pripremljena je rekonstrukcija odlomljenih dijelova vijenca. Grafičkom restauracijom izračunate su izvorne dimenzije od otprilike 130 × 130 cm, dok je izračunato da je dubina izbočenih dijelova – konzola i kazeta – iznosila otprilike 30 cm na kosim i horizontalnim vijencima.

Međutim, postoji važna razlika između položaja konzola na kosim i horizontalnim vijencima. Dok se konzole na horizontalnom vijencu postavljaju pod kutom od 90 stupnjeva na horizontalu, konzole na kosom vijencu postavljaju se pod širim kutom u odnosu na kosi vijenac, no istovremeno pod kutom od 90 stupnjeva na horizontalni vijenac (sl. 26). Restaurirane dimenzije kosog vijenca pružaju proporcije horizontalnog vijenca tik ispod njega, koji ima dubinu od otprilike 100 cm. Ove proporcije također nude dokaz za provizornu rekonstrukciju friza i arhitrava ispod vijenca.

Sveukupna dubina gornjih razina hrama iznosi otprilike 100 cm, što upućuje na provizorne proporcije stupova ispod trabeacije, koji također imaju promjer od 100 cm. Nadvratnik pronađen u gradskoj luci širok je 430 cm i visok 55 cm (50 cm gornji dio, indentacija, i 5 cm donji dio), te dubok 50 cm. Međutim, zid dubok 50 cm i visok najmanje 800 cm bio bi uvelike nestabilan. Stoga se ovaj zid rekonstruirao s dubinom od otprilike 100 cm i dva nadvratnika iznad otvora vrata. Korištenjem uobičajenog omjera od 2.15:1 za portale hramova u rimskoj arhitekturi, dolazi se do ukupne visine portala, uključujući nadvratnika, od otprilike 92,5 cm (sl. 27).

Trenutno nema dokaza koji podupiru preciznu rekonstrukciju okvira vrata. Možda su se sastojala od odvojenih blokova, što je bila kasnija praksa u rimskoj arhitekturi, ili su se sastojala od uobičajenih ortostata nakon čega su slijedili naizmjenični slojevi vežnjaka i dužnjaka (unutarnjih i vanjskih dužnjaka) s klesanim nastavkom ukrasa nadvratnika.

Posvetni natpis M NAEVIUS ...V CANDIDUS ...SERG spominje Marka Nevija Kandida⁴⁰ koji je vjerojatno bio graditelj velikog rimskog hrama – augusteja. Ova je građevina zamijenila raniji veliki dorski hram koji je izvorno stajao na mjestu Kanarije i kojeg je naslijedio veliki rimski hram, čiji su arhitek-

38 An article currently in preparation delves into the Neronian portrait types and aims to identify the statue in Vienna as Nero.

39 The present state of the Kanarija site reflects one of the most significant archaeological controversies in Croatia. The demolition of the Kanarija sardine factory and the subsequent construction of a new disco club, along with the bocce court, occurred without any archaeological supervision from the Archaeological Museum in Split or the Conservation Department. The comprehensive chronology of the scandal was published in *Slobodna Dalmacija* newspaper on April 14th, 1984, p. 4, including a statement from the architect of Hotel Issa, Frane Dulčić, titled "Što je izvan Ise, a što na njoj".

39 Današnje stanje Kanarije odražava jednu od najznačajnijih arheoloških kontroverzi u Hrvatskoj. Rušenje tvornice sardina Kanarija i izgradnja nove diskoteke, zajedno s bočalištem, odvijala se bez ikakvog arheološkog nadzora Arheološkog muzeja u Splitu ili Konzervatorskog odjela. Sveobuhvatna kronologija skandala objavljena je u *Slobodnoj Dalmaciji* 14. travnja 1984. godine, str. 4, uključujući izjavu arhitekta Hotela Issa, Frane Dulčića, pod naslovom „Što je izvan Ise, a što na njoj“.

40 Identitet Marka Nevija Kandida, spomenutog u posvetnom natpisu, do danas ostaje neriješen.

ed with a depth of approximately 1000 mm and with two lintels above the door opening. Using the usual ratio of 2.15:1 for temple portals in Roman architecture, the total height of the portal, including the lintel, measures up to approximately 925 cm (Fig. 27).

At present, there is no evidence to support the precise reconstruction of the doorframes. They could have been constructed using separate blocks, which was a later practice in Roman architecture, or they could have been constructed with the regular structure of orthostates followed by alternate layers of headers and stretchers (inner and outer stretchers) with the carved continuation of the decoration of the lintel.

The dedicatory inscription “M NAEVIUS ...V CANDIDUS ...SERG” mentions Marcus Naevius Candidus,⁴⁰ who was likely the builder of the great Roman temple – the Augusteum. This structure replaced the earlier great Doric temple that originally stood on the location of Kanarija and was succeeded by the great Roman temple, whose architectural fragments are still visible on the site.

The height of columns in ancient Greek architecture could usually be calculated from their lower diameter. However, the only reliable dimension of the Doric capital is its bottom diameter, which measures 90 cm. To calculate the original height of the column, it was necessary to use published architectural documentation of a Greek monument with the printed vertical scale. Unfortunately, no such architectural documentation for the area of Magna Graecia was available. Therefore, the published elevation of the pronaos of the Parthenon was used, which includes detailed architectural dimensions for the height.⁴¹

The calculation has shown that the ratio between the bottom diameter of capitals of the Parthenon pronaos and the Issa temple is 10:7.01, which in turn gives the ratio between the height of the columns of the Parthenon pronaos and the Issa temple to 10:7.01 metres. Using the same ratio on the dimensions of the complete pronaos also provides evidence about the approximate size of the Doric temple in Issa. Assuming that the peripteros had a ratio of 6 columns on the short sides and 12 columns on the flank sides, the width is calculated to be approximately 15 metres, and the length is approximately 33 metres. However, the number of columns on the flank sides of temples in Greek architecture of the 4th century varies widely, as seen in examples such as the Temple of Zeus in Stratos (6 × 11 columns on main/lateral façades),⁴² Temple of Athena Alea

Figure 25.
Statue of Nero (Proposed re-
construction by: S.O. Živkov)

Slika 25.
Skulptura Nerona (Pred-
ložena rekonstrukcija: S. O.
Živkov)

tonski fragmenti i dalje vidljivi na lokaciji.

Visina stupova u antičkoj grčkoj arhitekturi obično se može izračunati iz njihovog donjeg promjera. Međutim, jedina pouzdana dimenzija dorskog kapitela je njegov donji promjer, koji iznosi 90 cm. Za izračunavanje izvorne visine stupa bilo je potrebno koristiti objavljenu arhitektonsku dokumentaciju grčkog spomenika s objavljenim vertikalnim omjerom. Nažalost, takva arhitektonska dokumentacija za područje Magna Graeciae nije bila dostupna. Stoga je korištena objavljena elevacija pronaosa Partenona, koja uključuje detaljne arhitektonske dimenzije visine.⁴¹

Izračun je pokazao da je odnos između donjeg promjera kapitela pronaosa Partenona i hrama u Isi 1:0.701, što znači da je

40 The identity of Marcus Naevius Candidus mentioned in the dedicatory inscription remains unresolved at present.

41 The best compendium on proportions in ancient architecture is available at: <https://www.planetminecraft.com/blog/theory-of-proportion/> (last visited on: 24 Oct 2023).

42 For the architecture of the Temple of Zeus in Stratos, see Pakkanen 2004.

41 Najbolji kompendij za proporcije antičke arhitekture dostupan je na: <https://www.planetminecraft.com/blog/theory-of-proportion/> (posljednji put pristupljeno: 24. listopada 2023.).

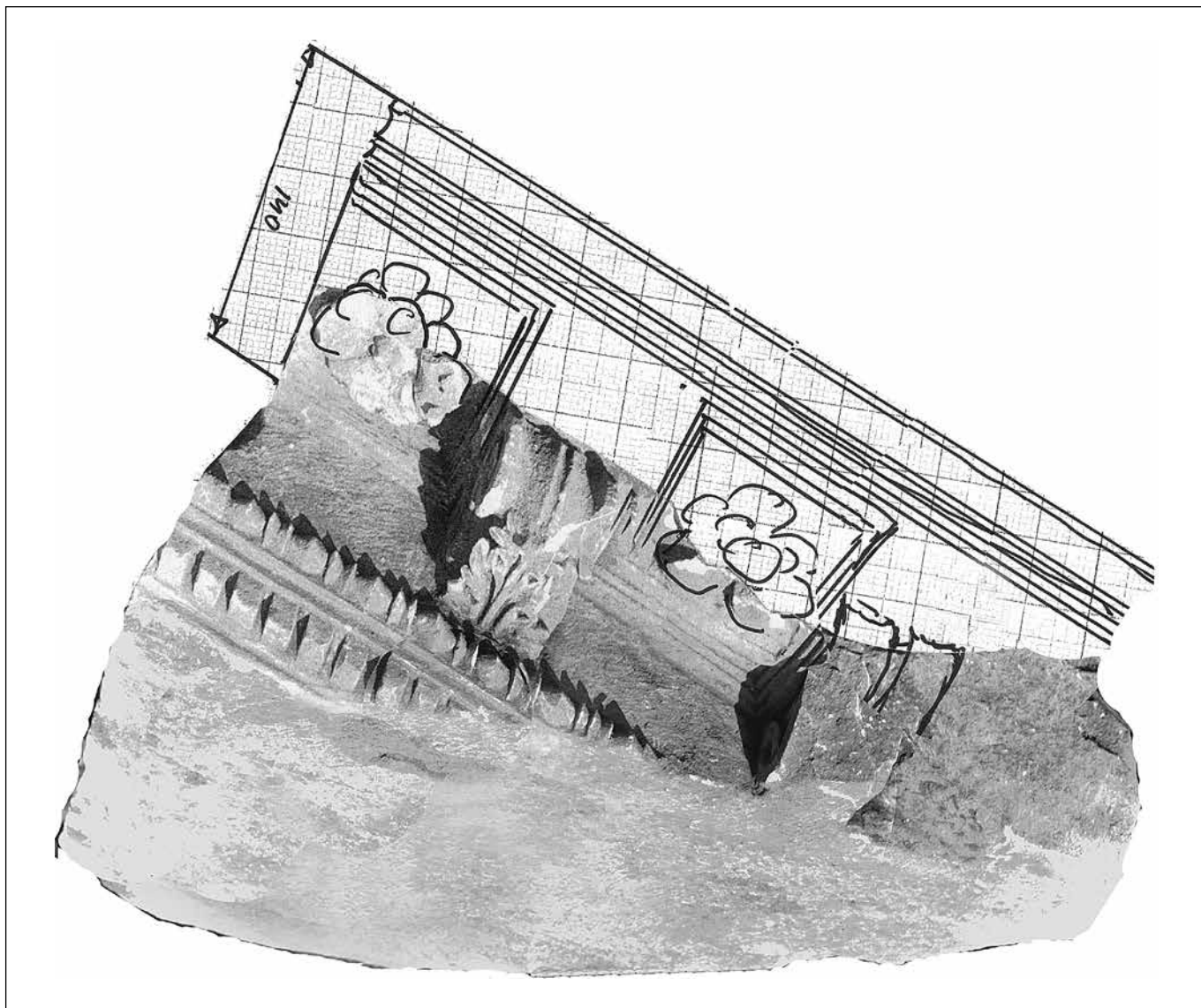

Figure 26.
Partial reconstruction of Cat. 3. block of a raking cornice of the great Roman temple on Kanarija at the time of discovery (Source: Archive of the Archaeological Museum in Split, adapted by: S.O. Živkov)

Slika 26.
Djelomična rekonstrukcija Kat. 3. bloka kosog vijenca velikog rimskog hrama na Kanariji. (Izvor: Arhiv Arheološkog muzeja u Splitu, prilagodio: S. O. Živkov)

in Tegea (6×14),⁴³ the Temple of Zeus in Nemea (6×12),⁴⁴ and the Temple of Asclepius in Epidaurus (6×11).

Regarding the Doric temple of Issa, it is important to note that the presented drawing is not a reconstruction of the architecture of the façade due to the absence of numerous details, such as entasis, which was very prominent in Greek architecture of Magna Graecia. Therefore, the presented

omjer visine stupova pronaosa Partenona i hrama u Isi 10:7.01 metra. Korištenje istog omjera dimenzija cijelog pronaosa također pruža dokaz o približnoj veličini dorskog hrama u Isi. Pod pretpostavkom da je peripter imao omjer od 6 stupova na kraćim stranama i 12 stupova na bočnim, izračunato je da je širina otprilike 15 metara, a duljina otprilike 33 metra. Međutim, broj stupova na bočnim stranama hrama u grčkoj arhitekturi 4. stoljeća uvelike varira, kao što je vidljivo na primjerima poput Zeusovog hrama u Stratosu (6×11 stupova na glavnoj/bočnim

43 For the architecture of the Temple of Athena Alea at Tegea, see Pakkanen 2014.

44 For the architecture of the Temple of Zeus in Nemea, see Miller 2010.

drawing is at least an attempt to establish the possible mass and dimensions of the temple.

Considering that the Parthenon, a masterpiece of the classical Doric style, was built in the 5th century BCE, and Issa was founded no earlier than 397 BCE, it became evident that the architecture of the great Doric temple of Issa would likely have more similarities with the Doric architecture of the 4th century BCE. During this period, there was a prominent tendency for verticality, resulting in much slender columns and a general refinement of Doric temples. This evolution is clearly visible in the proportions of temple entrances. For instance, in the western entrance of the Parthenon, completed in 432 BCE, the ratio of height to width is 2:1. In comparison, the temple of Zeus in Nemea and the Temple of Athena Alea at Tegea exhibit a ratio of 2.15:1 (Fig. 28).

The unique question arises concerning the architecture of the Doric building, for which only a single corner block of the frieze has been discovered thus far. The frieze's height of 37.5 cm enables the restoration of the complete height of the trabeation to approximately 85 cm (37.5 cm architrave + 37.5 cm frieze + 10 cm geison = 85 cm) (Figs. 29-31). In the Doric architecture of the 4th century, the typical ratio used in projecting the elevation was 1:5 (trabeation vs. columns/walls). Therefore, the estimated height of the colonnade or wall to which the frieze block belonged can be approximated to about 400 cm.

There is also sufficient evidence for the construction of this building's trabeation. Behind the corner triglyph on the upper surface, the place for a clamp is still visible. This clamp connected this block of the trabeation with another that continued the frieze over the left wall of the building. The small depth of the frieze indicates that backers of the frieze with the same depth were behind the frieze block, which often had a diagonal joint with the backers of the lateral part of the frieze (Figs. 32, 33).

The restored depth of the trabeation should be approximately 41.4 cm, indicating the lowest dimensions of the upper side of the capital's abacus over the columns that stood under the trabeation. However, this suggests that if columns are placed centrally under every other triglyph, the intercolumniation is too narrow. In such cases, it was a common practice in Hellenistic architecture to place columns not under every other triglyph, but under every third one (Figs. 34, 35).

Further insights into the architecture of the small Hellenistic temple, with its recently restored doorframe decoration – *antepagmentum* – have been gleaned from a second restoration that included the integration of additional fragments and restoration of original proportions.⁴⁵ Although numerous fragments lacked any origin details, Nikolanci's research

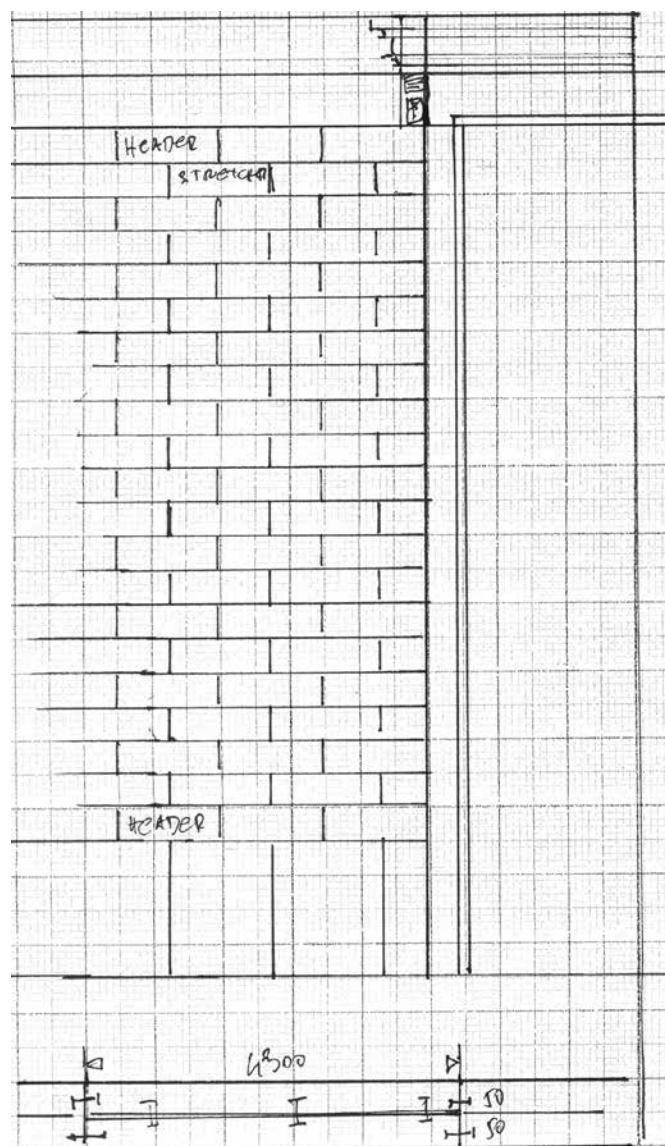

Figure 27.
Reconstruction of the temple portal dedicated by M. Naevius Candidus (Drawing by: S.O. Živkov)

Slika 27.
Rekonstrukcija portala hrama koji je dao sagraditi Marko Nevije Kandid (Crtež: S. O. Živkov)

fasadama),⁴² Ateninog hrama u Tegeji (6 × 14 stupova),⁴³ Zeusovom hramu u Nemeji (6 × 12)⁴⁴ i Asklepijevom svetištu u Epidauru (6 × 11).

Što se tiče dorskog hrama u Isi, važno je napomenuti da predstavljen crtež nije rekonstrukcija arhitekture fasade zbog nedostatka brojnih detalja, poput entaze, što je bio važan element grčke arhitekture na prostorima koje je zauzimala Magna Graecia. Stoga je predstavljen crtež samo pokušaj utvrđivanja

45 Details provided by Duje Ordulj, conservator-restorer at the Archaeological Museum in Split.

42 Za arhitekturu Zeusovog hrama u Stratosu, v. Pakkanen 2004.

43 Za arhitekturu hrama Atene Aleje u Tegeji, v. Pakkanen 2014.

44 Za arhitekturu Zeusovog hrama u Nemeji, v. Miller 2010.

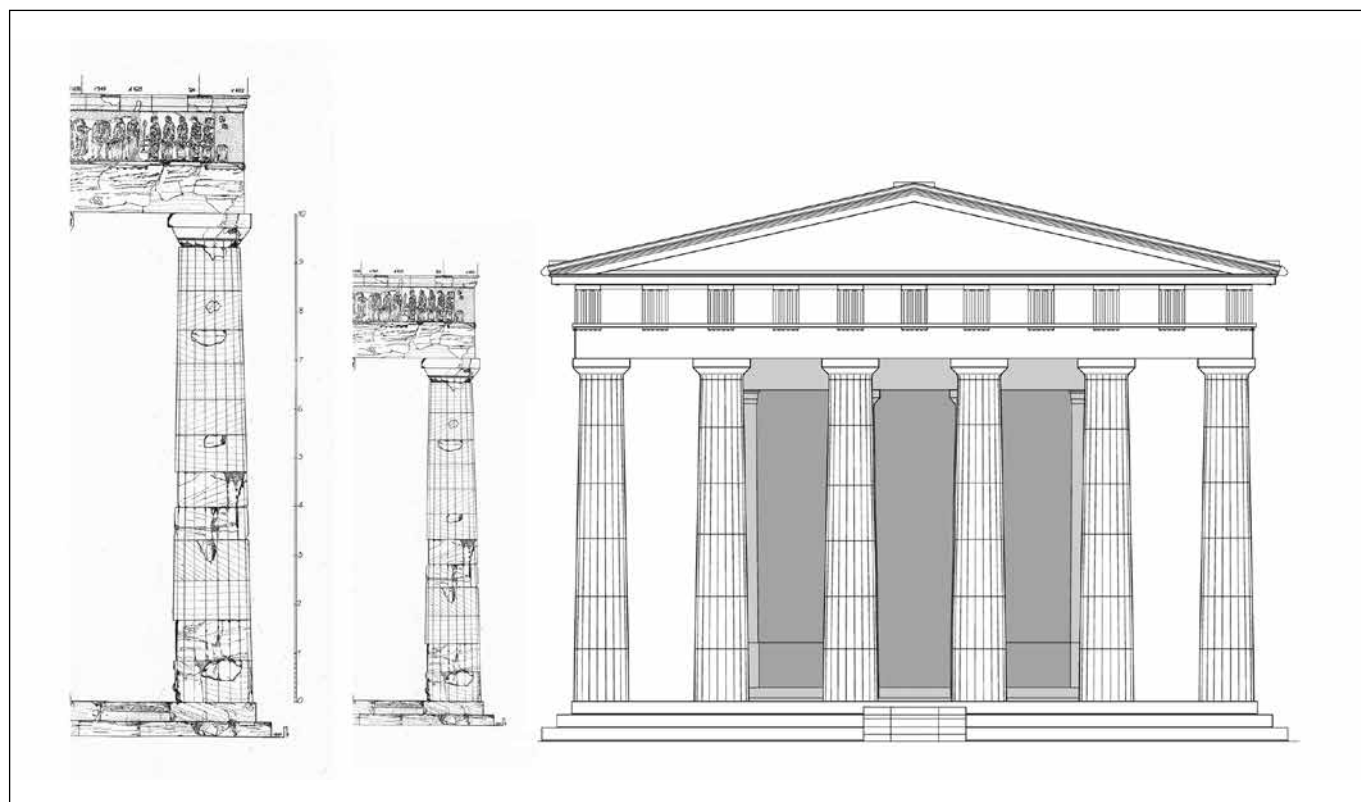

Figure 28.

Left: Column of the pronaos of Parthenon; Centre: The same column scaled down to the size of Kanarija capital; Right: Facade of the temple of Athena Alea scaled to the restored height of the Kanarija column to determine the massiveness of the Hellenistic temple of Issa (Source: Korres 1989 and Pakkanen 2014)

Slika 28.

Lijevo: Stup pronaosa Partenona; Sredina: Isti stup smanjen na veličinu kanarijskog kapitela; Desno: Fasada hrama Atene Aleje smanjen na restauriranu visinu kanarijskog stupa kako bi se odredila masivnost helenističkog hrama u Isi. (Izvor: Korres 1989, Pakkanen 2014)

points to Gradina slope, near the western wall of Issa, as their likely source.⁴⁶ This is the first certain proof that monumental architecture extended beyond the coastal area of Hellenistic Issa and reached higher slopes among residential blocks.

M. Katić identified a potential site for such architecture: a plateau 110 metres south of the north city wall, measuring about 20 metres in width and 42.8 metres in height. The plateau displays visible remnants of ancient structures made of large carved stone blocks.⁴⁷ Future archaeological excavations are needed to provide evidence on the nature of the building in that location.

The ideal reconstruction of the monument, marked by the decoration on the *antepagmentum*, considers several key factors. The lintel of the *antepagmentum* aligns with the position of the architectural lintel. The shared height of both lintels, at 37 cm, also corresponds to the height of the epistyles to the left and right. This height consistency also indicates that the wall structures were constructed using blocks of the same

moguće mase i dimenzija hrama.

S obzirom da je Partenon, remek-djelo klasičnog dorskog stila, izgrađen u 5. st. pr. Kr., a Isa nije osnovana prije 397. g. pr. Kr., postalo je očito da je arhitektura velikog dorskog hrama u Isi vjerojatno imala više sličnosti s dorskom arhitekturom 4. st. pr. Kr. Tijekom ovog razdoblja postojala je velika tendencija prema vertikalnosti, što je rezultiralo mnogo užim stupovima i općenitim rafiniranjem dorskih hramova. Ta je evolucija jasno vidljiva u proporcijama ulaza u hramove. Primjerice, u zapadnom ulazu Partenona, dovršenom 432. g. pr. Kr., odnos visine i širine iznosi 2:1. S druge strane, taj odnos u Zeusovom hramu u Nemeji i hramu Atene Aleje u Tegeji iznosi 2.15:1 (sl. 28).

Tako se nameće jedinstveno pitanje vezano za arhitekturu dorske građevine od koje je dosad otkriven samo jedan kutni blok friza. Visina friza od 37,5 cm omogućava restauraciju sveukupne visine trabeacije na otprilike 85 cm (37,5 cm arhitrava + 37,5 cm friza + 10 cm gejziona = 85 cm) (sl. 29, 30, 31). U dorskoj arhitekturi 4. st., tipični omjer korišten pri projektiranju elevacije iznosio je 1:5 (trabeacija u odnosu na stupove/zidove). Stoga je procijenjena visina kolonade ili zida kojem je blok friza pripadao otprilike 400 cm.

Također postoji dovoljno dokaza za konstrukciju trabeacije ove građevine. Iza ugaonog triglifa gornje površine još je vid-

46 Nikolanci 1969, pp. 79–80.

47 Katić 2009, p. 79.

Figure 29.
Cat. 19. Angular block of the Doric frieze, front side (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 29.
Kat. 19. Kutni blok dorskog friza, prednja strana (Fotografirao: S. O. Živkov)

Figure 30.
Cat. 19. Angular block of the Doric frieze, left side (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 30.
Kat. 19. Kutni blok dorskog friza, lijeva strana (Fotografirao: S. O. Živkov)

ljivo mjesto stege. Ta je stega spajala ovaj blok trabeacije s drugim koji je nastavljao friz iznad lijevog zida građevine. Mala dubina friza upućuje na to da su potpornji friza iste dubine bili iza bloka friza koji je često dijagonalnom spojnicom bio spojen s potpornjima bočnih dijelova friza (sl. 32, 33).

Restaurirana dubina trabeacije trebala bi iznositi otprilike 41,4 cm, što upućuje na najniže dimenzije gornje strane abaka kapitela iznad stupova koji su stajali ispod trabeacije. Međutim, to znači da ako su stupovi bili postavljeno centralno ispod svakog drugog triglifa, interkolumnij bi bio preuzak. U takvim slučajevima, uobičajena je praksa u helenističkoj arhitekturi bila postaviti stupove ne ispod svakog drugog, nego svakog trećeg triglifa (sl. 34, 35).

Daljnji uvidi u arhitekturu malog helenističkog hrama s nedavno obnovljenom dekoracijom okvira vrata – antepagmentom – dobiveni su iz druge restauracije koja je uključivala integraciju dodatnih fragmenata i restauracije originalnih proporcija.⁴⁵ Iako brojnim fragmentima nedostaju izvorni detalji, Nikolanci u svom istraživanju upućuje na to da je vjerojatan izvor⁴⁶ bila padina brda Gradina, blizu zapadnih zidina Ise. Ovo je prvi siguran dokaz da se monumentalna arhitektura protezala izvan obalnog područja helenističke Ise, sve do viših padina među rezidencijalnim blokovima.

M. Katić identificira potencijalnu lokaciju takve građevine: plato 110 metara južno od sjevernih gradskih zidina, otprilike 20 metara širok i 42,8 metara visok. Na platou su vidljivi osta-

45 Podatke omogućio Duje Ordulj, konzervator-restaurator Arheološkog muzeja u Splitu.

46 Nikolanci 1969, str. 79-80.

Figure 31.
Cat. 19. Angular block of the Doric frieze, top (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 31.
Kat. 19. Kutni blok dorskog friza, vrh (Fotografirao: S. O. Živkov)

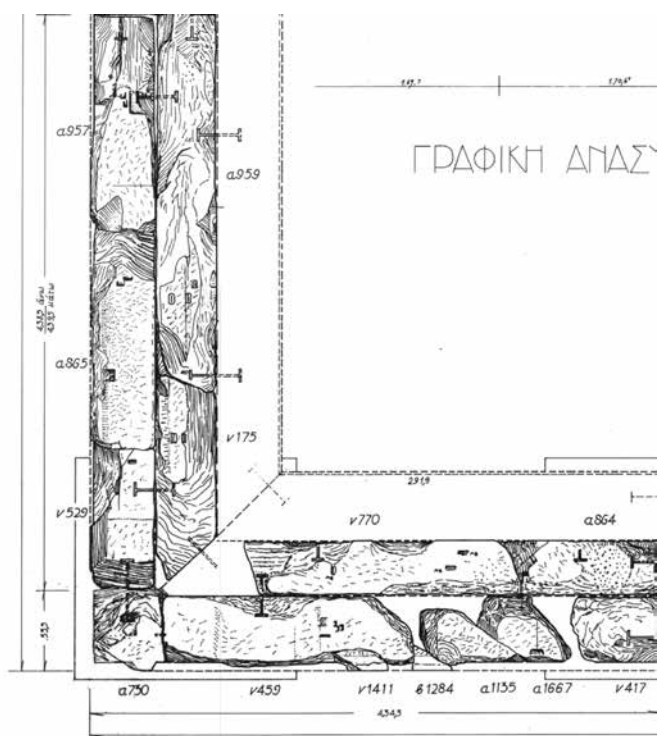

Figure 32.
Detail of the trabeation of the Parthenon pronaos with diagonal connection of blocks (Source: Korres 1989)

Slika 32.
Detalj trabeacije pronaosa Partenona s dijagonalnim spojem blokova (Izvor: Korres 1989)

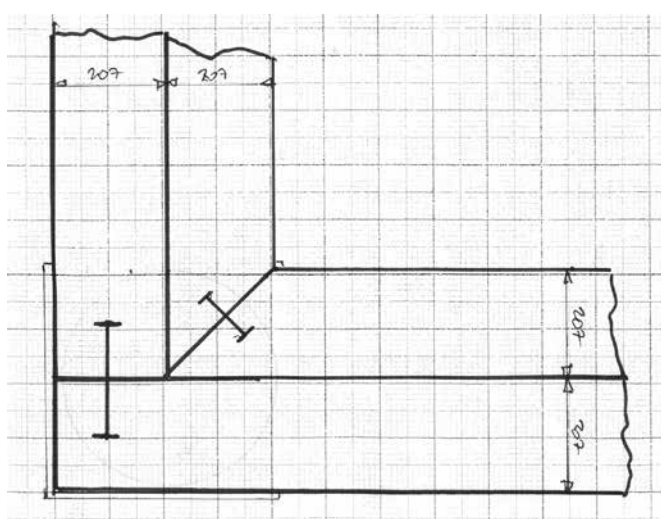

Figure 33.
Reconstruction of the trabeation of the Doric building on Vis with diagonal joining of inner architraves and frieze backers (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 33.
Rekonstrukcija trabeacije dorske građevine u Visu s dijagonalnim spojcima unutarnjih potpornja arhitrava i friza (Crtež: S. O. Živkov)

height.

Currently, no evidence specifies the architectural style or detailed plan of this small temple. Therefore, the façade is reconstructed as a study of masses,⁴⁸ taking into considera-

ci antičkih građevina izgrađenih od velikih klesanih kamenih blokova.⁴⁷ Potrebna su buduća arheološka iskopavanja kako bi se našli dokazi o namjeni građevine na toj lokaciji.

Idealna rekonstrukcija spomenika, obilježena dekoracijom na antepagmentu, uzima u obzir nekoliko ključnih faktora. Nadvratnik antepagmenta u istoj je ravnini s položajem arhitektonskog nadvratnika. Zajednička visina oba nadvratnika, na

48 The term "study of masses" refers to situations where, without any details, the general appearance of a structure's architecture is produced in order to get an idea about the proportions and elevation of the structure.

47 Katić 2009, str. 79.

Figure 34.
Restored view of the frieze block (Photographed by: S.O. Živkov)

Slika 34.
Rekonstrukcija bloka friza (Rekonstruirao: S. O. Živkov)

tion the possibility of two columns between the antas, reminiscent of the Athenian Treasury at Delphi, which serves as a reference for the reconstruction of the small temple in Issa (Fig. 36). Furthermore, the broken part of the Doric monolithic column discovered on Martvilo, due to its modest dimensions, could potentially belong to this small temple if it indeed follows a Doric style.

The information about the layout of Issa's public space is scant beyond the colony's date of establishment in 397 BCE. Limited details are available about the layout of public buildings in both Hellenistic and Roman Issa, with fortification walls, sparsely excavated residential blocks, and identified structures such as the theatre and two bathhouses being exceptions. The relatively narrow area between the former coastline and the residential area on Gradina Hill necessitated the placement of monumental architecture along the entire city front, on the levelled area facing the sea. It is obvious that the lower city was divided with several thoroughfares that connected the streets in the northern residential area with the southern seafront and harbour.

While the architectural layout of the lower city remains partially unknown, the broad outlines of its plan can be reconstructed using old and recent cadastral plans, documentation drawn by Appolonio Zanella, and results from later archaeological excavations (Fig. 37). Recent topographic plans⁴⁹ revealed variations in the width of the lower city due to its topography. On the western side, the coastline extended further to the south, reaching beyond the basilica, as evidenced by the remnants of the wall drawn by Zanella. The excavated part of the basilica bears great similarities with the civic basilica in Iader (Fig. 38). Simultaneously, the terrain behind the eastern bathhouse ascended more steeply, leading to east-west communication between the public and residential areas of Issa further to the north. This paved street divided the block of the eastern bathhouse from the northern residential area, possi-

37 cm, također odgovara visini epistila s lijeve i desne strane. Ova konzistentnost u visini također upućuje na to da su zidne strukture građene korištenjem blokova iste visine.

Trenutno nema dokaza koji određuju arhitektonski stil ili detaljan tlocrt ovog malog hrama. Stoga je fasada rekonstruirana kao studija mase,⁴⁸ uzimajući u obzir mogućnost postojanja dva stupa između anta, što podsjeća na atensku riznicu u Delfima, koja služi kao referenca za rekonstrukciju arhitekture malog hrama u Isi (sl. 36). Nadalje, zbog skromnih dimenzija, odlomljeni dio dorskog monolitnog stupa otkrivenog na Martvilu mogao bi pripadati ovom malom hramu ako doista slijedi dorski stil.

Podaci o rasporedu javnog prostora Ise oskudni su nakon godine osnutka kolonije 397. g. pr. Kr. Malo je detalja dostupno o tlocrtu javnih građevina u helenističkoj i u rimskoj Isi, osim obrambenih zidina, slabo iskopanih rezidencijalnih blokova i identificiranih građevina kao što su kazalište i dvoje terme. Relativno usko područje između nekadašnje obale i stambenog područja na brdu Gradina iziskivalo je smještanje monumentalne arhitekture duž cijele obale, na niveliranom području okrenutom prema moru. Očito je da je donji grad bio podijeljen s nekoliko prometnica koje su povezivale ulice na sjevernom, rezidencijalnom dijelu s južnom obalom i lukom.

Dok arhitektonski izgled donjeg grada ostaje djelomično nepoznat, njegov se tlocrt ugrubo može rekonstruirati pomoću starih i novijih katastarskih planova, dokumentacije koju je izradio Apolonije Zanella, te nalazima kasnijih arheoloških iskapanja (sl. 37). Novije topografske karte⁴⁹ otkrile su varijacije u širini donjeg grada zbog njegove topografije. Na zapadnoj strani, obala se širila dalje prema jugu, sežući iza bazilike, o čemu svjedoče ostaci zida koje je nacrtao Zanella. Iskopani dio bazilike uvelike je sličan profanoj bazilici u Jaderu (*Iader*) (sl.

48 Izraz „studija masa“ odnosi se na situacije u kojima se, bez ikakvih pojedinosti, donosi opći izgled arhitekture građevine kako bi se stekao dojam proporcija i visine građevine.

49 Katić 2009.

49 Katić 2009.

Figure 35.
Comparative example of the Doric colonnade from the Hellenistic Period, stoa on the acropolis of Lindos, (Source: S.O. Živkov collection)

Slika 35.
Komparativni primjer dorske kolonade helenističkog perioda, stoa na akropoli Lindosa (Izvor: Zbirka S. O. Živkov)

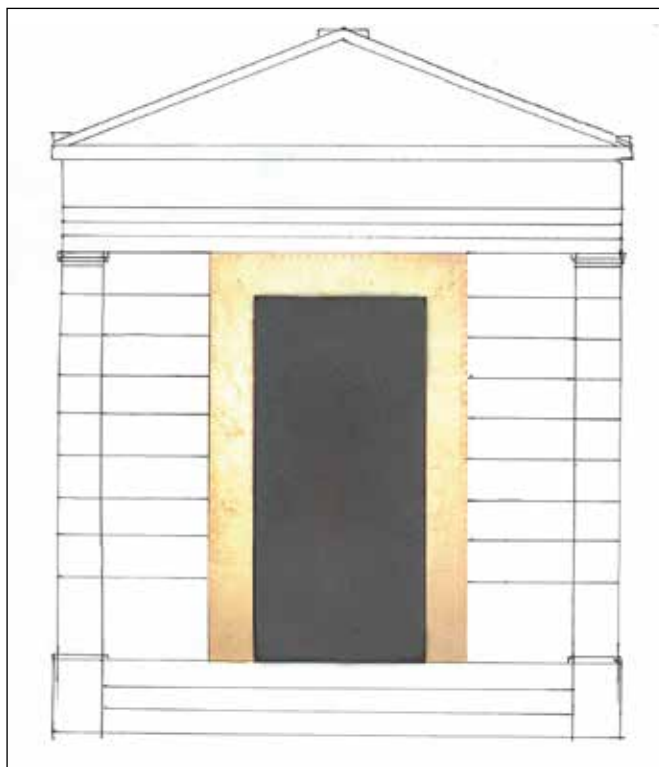

Figure 36.
Reconstruction as the study of masses, total width of a small temple with *antepagmentum* on the Gradina Hill (Author: S.O. Živkov)

Slika 36.
Rekonstrukcija kao studija masa, ukupna širina malog hrama s antepagmentom na brdu Gradina (Autor: S. O. Živkov)

bly, with deviations, continuing further eastward and finally finishing as a terrace with the so-called porticus, essentially a supporting wall with recesses. The levelled area between the eastern and western bathhouses originally formed a higher plateau, and remnants of an almost completely destroyed building are still visible on its northern end.⁵⁰

The discovery of a high-capacity water spring during construction work around the so-called Yellow House (built in 1951) provides compelling evidence of a significantly different hydrogeological landscape in ancient times. This suggests that the sea level was approximately two metres lower than it is today and that there were abundant freshwater sources throughout the entire coast of Vis Bay. The area served as a drainage basin for the surrounding carbonate aquifer with numerous freshwater springs along the coast, now submerged as *vrulje*.⁵¹ The most important underwater springs, such as those in front of the Fish Market and in Kut, remain active. The spring

39). Istodobno, teren iza istočnih termi strmije se uspinjao, što je dovelo do komunikacije istok-zapad između javnih i stambenih dijelova Ise dalje prema sjeveru. Popločana ulica dijelila je blok istočnih termi od sjevernog stambenog područja, uz potencijalne devijacije, te se nastavljala dalje na istok i završila kao terasa s takozvanim portikom što je, u osnovi, potporni zid s utorima. Poravnato područje između istočnih i zapadnih termi izvorno je tvorilo viši plato, a na njegovom su sjevernom dijelu još vidljivi ostaci gotovo potpuno uništene zgrade.⁵⁰

Otkriće bogatog izvora vode tijekom izgradnje takozvane Žute kuće (izgrađene 1951. g.) pruža uvjerljive dokaze o bitno drukčijem hidrogeološkom krajoliku u antičko doba. Čini se da je razina mora bila otprilike dva metra niža nego danas, te da je duž cijele obale Viškog zaljeva bilo bogatih izvora pitke vode. Područje je služilo kao drenažni bazen za okolni karbonatni vodonosnik s brojnim izvorima pitke vode duž obale, koji se danas nalaze ispod površine mora kao vrulje.⁵¹ Najvažniji pod-

⁵⁰ Čargo 2021, pp. 246, 248, fig. 7.

⁵¹ Information provided by Prof. Josip Halamić and Josip Terzić of the Croatian Geological Survey, Zagreb. For additional details on the hydrogeology of the island of Vis, see Terzić 2004.

⁵⁰ Čargo 2021, str. 246, 248, sl. 7.

⁵¹ Informacije ustupili prof. dr. sc. Josip Halamić i Josip Terzić iz Hrvatskog geološkog instituta, Zagreb. Za dodatne detalje o hidrogeologiji otoka Visa, vidi Terzić 2004.

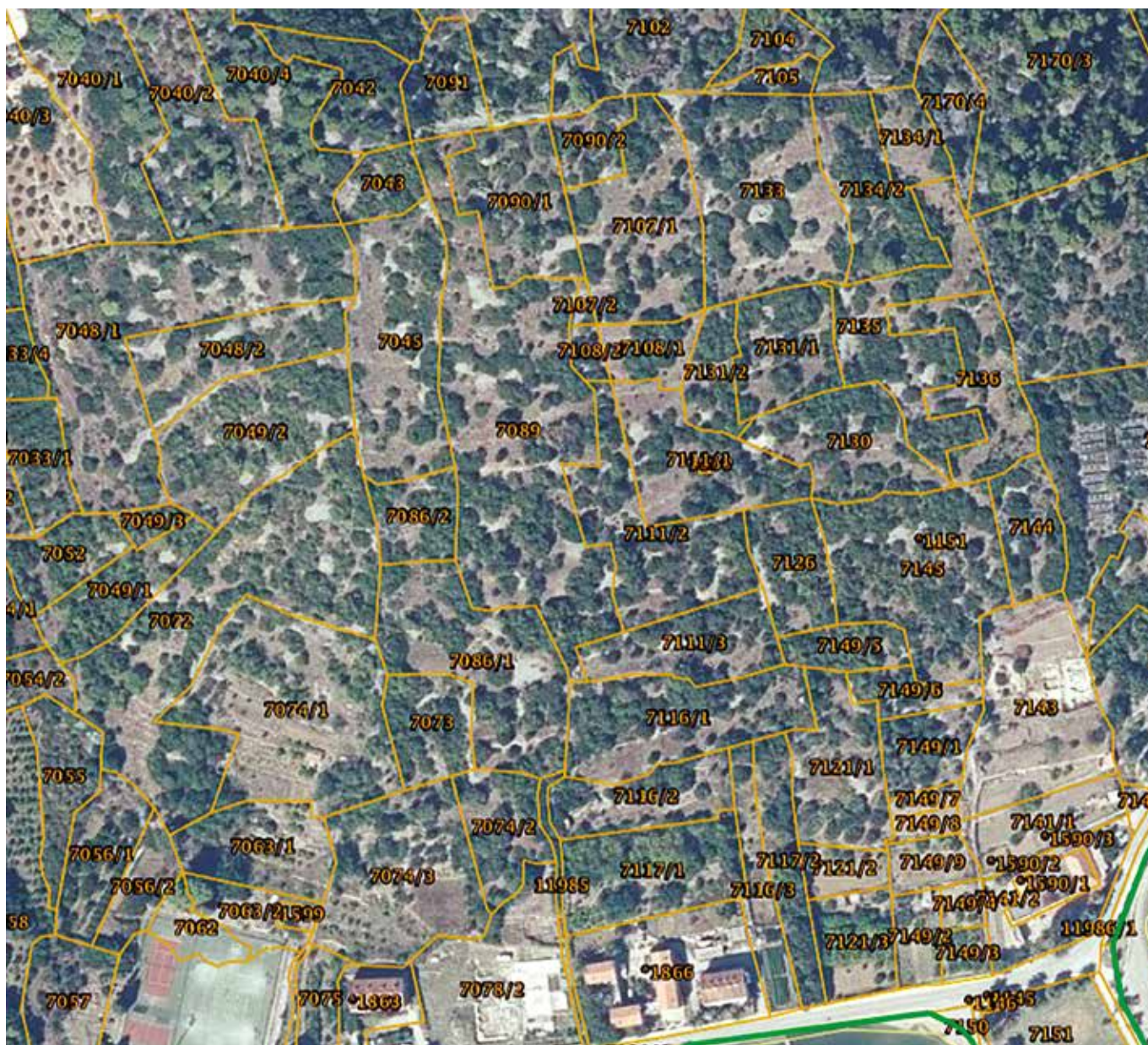

Figure 37.
Present-day cadastral division of the area of ancient Issa
(Source: www.katastar.hr)

Slika 37.
Sadašnja katastarska podjela područja antičke Ise
(Izvor: www.katastar.hr)

discovered in 1951 likely played a crucial role in sustaining both bathhouses in Issa. The strategic location of the remains of an important building on the elevated position behind the Yellow House indicates that it might have been placed there due to the proximity to the water supply, possibly serving the dual purpose of providing water to both bathhouses as well as to a fountain.

On the southeastern end of the city core, there was undoubtedly a great Greek temple, later replaced by a great Roman temple. Somewhere further to the west, possibly on the site of the Hellenistic agora, stood a smaller Doric structure, indicated by the preserved angular block of the frieze.

Drawings of archaeological excavations conducted by Zanella provide compelling evidence that the current cadas-

vodni izvori, kao oni ispred ribarnice i u Kutu, i dalje su aktivni. Izvor otkriven 1951. godine vjerojatno je imao ključnu ulogu u opskrbi i istočnih i zapadnih termi u Isi. Strateška lokacija ostataka važne zgrade na povišenom položaju iza Žute kuće upućuje na to da je ondje inicijalno smještena zbog pristupačnosti izvoru vode, te tako imala dvojnu ulogu – opskrbu vodom za oboje terme i kao fontana.

Na jugoistočnom kraju gradske jezgre, bez sumnje je postojao velik grčki hram, koji je kasnije zamijenjen velikim rimskim hramom. Negdje zapadnije, moguće na mjestu helenističke agore, stajala je manja dorska građevina, na što upućuje očuvani ugaoni blok friza.

Crteži arheoloških iskapanja koje je provodio Zanella pružaju uvjerljive dokaze da sadašnja katastarska podjela čestica

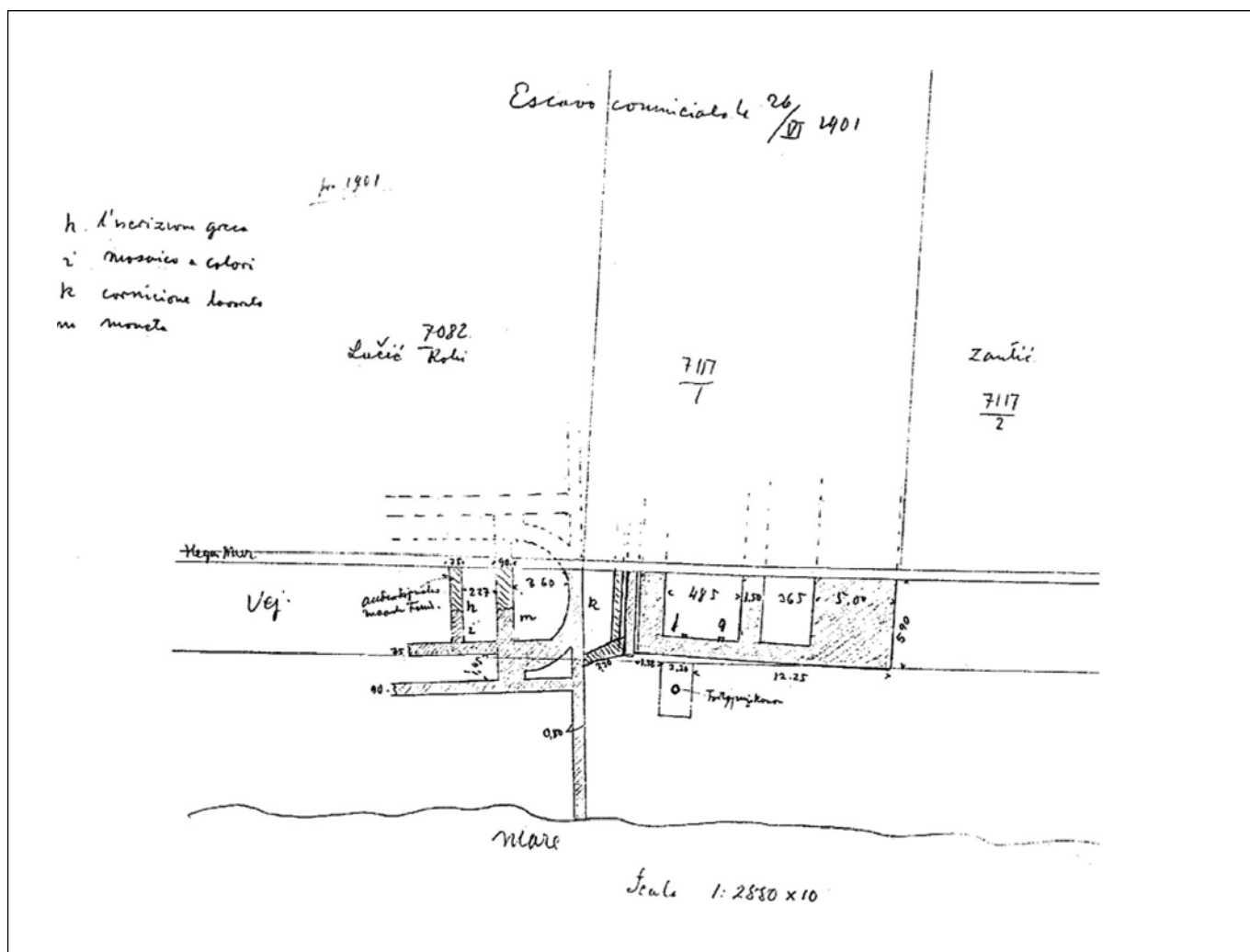

Figure 38.

Plan of ancient structures discovered by Appolonio Zanella in 1901 with visible parts of the basilica and the south temple (Source: Archive Dyggve 135/3 B)

Slika 38.

Tlocrt antičkih građevina koje je otkrio Apolonije Zanella 1901. godine s vidljivim dijelovima bazilike i južnog hrama (Izvor: Arhiv Dyggve 135/3 B)

tral division of plots in the Gradina Hill area incorporates elements of the urban layout of Issa. Originally a single plot (7141), now divided into plots 7141/1 and 7141/2, this area once housed the visible remnants of a monumental temple on Kanarija. The current cadastral division also suggests that not all of the public buildings to the south, southeast, and southwest of Gradina shared the same orientation. The furthest southeastern point, the former Kanarija, as well as the southwestern one, where the bathhouse was almost entirely demolished, deviate in orientation—likely a deliberate design to partially encircle the walled area of Issa from the southeast and the southwest.

Zanella's most significant discoveries unfolded in the cadastral plots 7082 (today 7081/1), 7117/2, and 7117/1 (today 7116/3), which now share identical dimensions and configurations. South of these plots, beneath the current road and beach, lie the only registered archaeological remnants of ancient Issa's monumental architecture. Just below the road, in

na području brda Gradina uključuje elemente urbanističkog rasporeda Ise. Na izvorno jednoj čestici (7141), sad podijeljenoj u čestice 7141/1 i 7141/2, nekoć su bili vidljivi ostaci monumentalnog hrama na Kanariji. Trenutna katastarska podjela također sugerira da nisu sve javne građevine južno, jugoistočno i jugozapadno od Gradine bile jednako orijentirane. Najudaljenija točka na jugoistoku, bivša Kanarija, kao i ona na jugozapadu, gdje su terme bile gotovo u potpunosti uništene, orijentacijski odstupaju što je vjerojatno namjerno izvedeno kako bi se djelomično okružilo ograđeno područje Ise s jugoistoka i jugozapada.

Zanellina najznačajnija otkrića odvijala su se na katastarskim česticama 7082 (danas 7081/1), 7117/2 i 7117/1 (danas 7116/3), koje sad dijele identične dimenzije i konfiguracije. Južno od tih čestica, ispod današnje ceste i plaže, nalaze se jedini registrirani arheološki ostaci monumentalne arhitekture antičke Ise. Odmah ispod ceste, ispred čestice 7082, iskapanjima su otkriveni ostaci trobrodne građevine. Njezin djelomično

front of plot 7082, the excavations unveiled the remains of a three-naved structure. Its partially unearthed layout bears a similar resemblance to the southern basilica adjacent to the forum in Iader. The central nave, three times wider than the lateral ones, ends with a semicircular apse to the east. The eastern wall of the basilica aligns with the border between cadastral plots 7082 and the former 7117/1. A few metres to the east, remnants of the substructure of another building were discovered, measuring a total length of 12.25 m and reconstructed width of 6 m, resembling the foundation plans of a Roman temple.

Originally, the space between the basilica and the temple was open, connecting the coast and the residential areas on the upper terraces of Gradina Hill. However, in a later period, this thoroughfare was completely blocked off by a wall, which is clearly visible on a plan drawn by Zanella where all later walls were drawn differently. If the discovered remains to the east of the basilica indeed belonged to a temple, the reconstruction suggests two more temples to the north. Earlier evidence points to the presence of at least three, if not four, Roman temples in front of the Gradina residential area. The situation with the thoroughfare between the two public areas of the city centre echoes Iader, where it divided the forum mirror from the Capitolium area. Another well-known example is in Sbeitla, where a thoroughfare is positioned behind three temples. In Issa, a person descending from the Gradina Hill would encounter the backsides of temples to the east and the lateral side of the basilica to the west. Such thoroughfares were likely a continuation of north-to-south streets in residential areas and were possibly connected with stairs to the streets in Gradina. The western bathhouse may have been separated from the forum mirror by one such thoroughfare, which was possibly located to the east of the eastern bathhouse. In contrast to the southeastern part of Issa, the coast on the southwestern part extended further southward, so there is a possibility that another public building once stood between the eastern bathhouse and the coast.

The search for the monumental architecture of ancient Issa is a difficult task, and this article represents only the initial steps of the process. Further progress depends on detailed, non-destructive geological prospection and targeted archaeological excavations. The architectural elements catalogue will hopefully be substantially expanded with further extraction of materials beneath the coastal road. Lastly, comprehensive architectural prospection of buildings throughout the city of Vis could uncover new fragments used as building material.

iskopan otisak ima sličnosti s južnom bazilikom pored foruma u Jaderu. Glavni brod, triput širi od bočnih brodova, završava polukružnom apsidom na istoku. Istočni zid bazilike u ravnini je s granicom između katastarskih čestica 7082 i bivše čestice 7117/1. Nekoliko metara istočno otkriveni su ostaci podkonstrukcije druge građevine, ukupne duljine 12,25 m i rekonstruirane širine od 6 m, koja podsjeća na tlocrtne nacрте rimskog hrama.

Izvorno je prostor između bazilike i hrama bio otvoren i povezivao je obalu i stambeno područje na gornjim terasama brda Gradina. Međutim, u kasnijem razdoblju, tu je prometnicu u potpunosti prekinuo zid, što je jasno vidljivo na Zanellinom tlocrtu, gdje su svi kasniji zidovi drukčije nacrtani. Ako su otkriveni ostaci istočno od bazilike doista pripadali hramu, rekonstrukcija sugerira postojanje još dva hrama prema sjeveru. Raniji dokazi upućuju na prisustvo najmanje tri, ako ne i četiri, rimska hrama ispred stambenog područja Gradina. Situacija s prometnicom između dva gradska središta podsjeća na Jader, gdje je dijelila forum od kapitolija. Nasuprot tome, poznat je primjer u Sufetuli gdje je prometnica smještena iza tri hrama. U Isi bi osoba koja se spušta s brda Gradina došla do stražnjih dijelova hrama na istoku, te bočnih strana bazilike na zapadu. Takve prometnice vjerojatno su bile nastavak ulica u stambenom području koje su se protezale sjever-jug, te su vjerojatno bile povezane stubama s ulicama na Gradini. Zapadne terme možda su bile odvojene od zrcala foruma jednom takvom prometnicom, koja je vjerojatno bila smještena istočno od istočnih termi. Za razliku od jugoistočnog dijela Ise, obala se na jugozapadnom dijelu pružala dalje prema jugu, tako da postoji mogućnost da je još jedna javna građevina nekoć stajala između istočnih termi i obale.

Potruga za monumentalnom arhitekturom antičke Ise težak je zadatak, a ovaj članak predstavlja tek prve korake tog procesa. Daljnji napredak ovisi o detaljnim, nedestruktivnim geološkim prospekcijama i ciljanim arheološkim iskapanjima. Nadamo se da će katalog arhitektonskih elemenata biti znatno proširen daljnjim njihovim vađenjem ispod obalne ceste. Naposlijetku, sveobuhvatna arhitektonska prospekcija zgrada diljem grada Visa mogla bi otkriti nove fragmente koji su korišteni kao građevinski materijal.

Kratice / Abbreviations

CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum
HAG	Hrvatski arheološki godišnjak
JAZU	Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku
VAPD	Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku
VHAD	Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva

Literatura / Bibliography**Abramić 1949**

M. Abramić, *Arheološka istraživanja grčke kolonije Issa na otoku Visu*, Ljetopis JAZU 49, Zagreb 1949, 13-17.

Anić 2008

H. Anić, *Bibliografija o Visu i viškom arhipelagu*, VAPD 101, Split 2008, 233-242.

Brunšmid 1901

J. Brunšmid, *Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV*, VHAD n. s. 5, Zagreb 1901, 87-168.

Buškariol 2000

F. Buškariol, *Prilozi poznavanju prošlosti otoka Visa od 5. do 15. stoljeća*, VAHD 92, Split 2000, 233-253.

Cambi 1998

N. Cambi, *Skupine carskih kipova u rimskoj provinciji Dalmaciji*, *Histria antiqua* 4, Pula 1998, 45-61.

Čargo 2002

B. Čargo, *Arheološka djelatnost na otoku Visu i njegovu arhipelagu od 1992. do 2003. g.*, VAHD 95, Split 2002, 399-469.

Čargo 2010a

B. Čargo, *Martvilo, Istraživanja jugozapadne isejske nekropole do 1970. godine*, Split 2010.

Čargo 2010b

B. Čargo, *Zaštitna arheološka istraživanja ostataka kasnoantičke nekropole u Isi*, in S. Ivčević (ed.): *Arheološka istraživanja na srednjem Jadranu*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 26, Zagreb – Split 2010, 109-130.

Čargo 2021a

B. Čargo, *Urbanizam i arhitektura helenističke Ise*, in: S. Ivčević (ed.) *Vis á Vis 200. Arheološka baština otoka Visa*, Split 2021, 68-73.

Čargo 2021b

B. Čargo *Zamah gradnje i urbanističke promjene u razdoblju principata*, in: S. Ivčević (ed.) *Vis á Vis 200. Arheološka baština otoka Visa*, Split 2021, 244-249.

Čargo 2023

B. Čargo, *U zaleđu bitaka i nesigurnosti – počeci arheologije na Visu. Pregled arheoloških istraživanja u 19. st.*, in: *Viški boj 1866. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 2016. godine povodom 150. obljetnice boja* (ed. M. Bratanić) Zadar, 2023, 223-256.

Dulčić 1984

F. Dulčić, *Što je izvan Ise, a što na njoj*, Slobodna Dalmacija, Split 14. travanj 1984, 4.

Gabričević 1958

B. Gabričević, *Antička Issa, arheološko povijesni prilog za urbanističku regulatornu osnovu grada Visa*, Urbs 2, Split 1958, 105-125.

Gabričević 1968

B. Gabričević, *Antički spomenici otoka Visa*, in: N. Božanić-Bezić (ed.) *Viški spomenici*, Split 1968, 5-60.

Gabričević 1970

B. Gabričević, *Issa i njezin patron Q. Numerius Rufus*, in: V. Mirosavljević, D. Rendić-Miočević, M. Suić (eds.), *Adriatica praehistorica et antiqua, Miscellanea Gregorio Novak*

dicata, Zagreb 1970, 553-562.

Ljubić 1860

Š. Ljubić, *Studi archaeologici sulla Dalmazia*, *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 22, Wien, 1860, 233-276.

Jadrić-Kučan 2010

I. Jadrić-Kučan: *Štovanje carskog kulta u Isi*, in: S. Ivčević (ed.), *Arheološka istraživanja na srednjem Jadranu*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 26, Split-Zagreb 2010, 84-91.

Jovanović 2021

J. Jovanović, *Pogrebni običaji u helenističkoj Isi*, in: S. Ivčević (ed.), *Vis á Vis 200. Arheološka baština otoka Visa*, Split 2021, 104-129.

Kadijević 2022

A. Kadijević, *Architectural Opus of Momir Korunović in Dalmatia and Kvarner (1928-1939)*, *Prostor* 30 (63), Zagreb 2022, 44-55.

Katavić et al. 2017

V. Katavić, M. Milić, A. Sunko Katavić, T. Jerončić, *Komiža - crkva Sv. Nikole (Muster)*, *HAG* 13/2016, Zagreb 2017, 741-744.

Katić 2009

M. Katić, *Urbanistički i kulturni profil antičke Ise*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet sveučilišta u Zadru 2009.

Kirigin 1998

B. Kirigin, *Late Roman period on the island of Vis and its archipelago: the archaeological evidence*, *VAHD* 87-89, Split 1998, 429-440.

Kirigin 1999

B. Kirigin, *Arheologija otoka Visa, Biševa, Sveca i Palagruže*, *VAHD* 90-91, Split 1999, 405-458.

Kirigin, Marin 1985

B. Kirigin, E. Marin, *Issa '80*, *VAHD* 78, Split 1985, 45-72.

Kορρές 1989

M. Κορρές, *Μελέτη αποκαταστάσεως του Παρθενώνος*, Τόμος 2β, Υπουργείο Πολιτισμού. Επιτροπή συντήρησης μνημείων Ακροπόλεως, Αθήνα 1989.

Maršić 2020

D. Maršić, *Studije o isejskoj carskoj skupini (II) – Isejski lorikat iz Arheološkog muzeja u Zagrebu*, *Tusculum* 13, Solin 2020, 7-21.

Miller 2010

S. G. Miller, *Indiana Miller and the Temple of Nemean Zeus*, Athens 2010.

Nikolanci 1969

M. Nikolanci, *Helenistička nekropola Ise*, *VAHD* 63-64/1961-1962, Split 1969, 57-90.

Nikolanci 1976

M. Nikolanci, *Jadranski Grci kao periferija helenskog svijeta*, *Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije* × II, Zadar 1976, 149-168.

Novak 1956a

G. Novak, *Antun Matijašević Karamaneo*, *Anali Historijskog instituta JAZU* 4-5, Dubrovnik 1956, 455-482.

Novak 1956b

G. Novak, *Issa i isejska drža-*

va II, *VAHD* 55/1953, Split 1956, 37-70.

Pakkanen 2004

J. Pakkanen, *The Temple of Zeus at Stratos: New Observations on the Building Design*, *Arctos* 38, Helsinki 2004, 95-121.

Pakkanen 2014

J. Pakkanen, *Observations on the reconstruction of the late classical temple of Athena Alea, Tegea II: Investigations in the sanctuary of Athena Alea 1990-94 and 2004*, *Papers and Monographs from the Norwegian Institute at Athens* 4, Athens 2014, 353-414.

Rendić Miočević 1954

D. Rendić-Miočević, *Druzov boravak u Dalmaciji u svjetlu novog viškog natpisa*, *VAHD* 54, Split 1954, 41-50.

Suić 2001

M. Suić, *Antički grad na istočnoj obali Jadrana*, Zagreb 2001.

Terzić 2004

J. Terzić, *Hidrogeološki odnosi na krškim otocima: primjer otoka Visa*, *Rudarsko-geološko-naftni zbornik* 16, Zagreb 2004, 47-58.

Online izvori: <https://www.planetminecraft.com/blog/theory-of-proportion/>

